Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

32e Jaargang nummer 3 - juli/september 1998

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

BESTUUR:

Voorzitter: drs J. Nuis
Graaf Willem de Oudelaan 187
1412 AS Naarden
035-6946037.

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3188632 (kantoor)

Secretaris: W.L. Plink
Midachten 53
8162 CK Epe
0578-612138.

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485.

Eindredacteur: T.L.D. Postma,
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663.

Leden: J.H.J. Andriessen, B.C. Cats,
drs J.P.C.M. van Hoof.

Adviseur: F.J. van Lier.

OP DE OMSLAG:
Centurion

Colofon

LIDMAATSCHAP:
Kosten: ƒ 55,-/jaar (buitenland: ƒ 70,-/jaar) te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de ING-bank te Waddinxveen of op giro 2940790 t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:
mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:
Voorzitter: T.L.D. Postma.
Leden: drs M. van der Hoeven, H. Muller.

REDACTIEADRES:
Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

NIEUW!!
E-mail: tpostma@casema.net

ADVERTENTIES:
Voorbeeld tarief:
kwart pagina per jaar (vaste tekst): ƒ 250,- ; invoegen bedrukt A4 per keer: ƒ 200,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:
"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

REEDS VERSCHENEN NUMMERS / ENVELOPPEN / JUBILEUMNUMMER
Te bevragen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283

ARCHIEF OUDE NUMMERS:
Marechausseemuseum
Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
0344-571256

Inhoud

Theo Postma
"De Centurion" 2

Theo Postma
Op bezoek bij ... Hans Andriessen 3

S.J. de Groot
De tragische carrière (1865-1886) van konstabel-majoor M.J.E. Kriens
als gevolg van 'krijgstuchtverslapping' 4

Drs. J.P.C.M. van Hoof
De oprichting van het Regiment Mineurs en Sappeurs en wat daaraan voorafging 16

D. van Bavel
Een kwestie van nationaliteit 22

mr. C.J.M. Kramers
Van epauletten naar sterren en gouden kragen 26

Jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland
Ontmoetingen met Koningin Wilhelmina in de Tweede Wereldoorlog 30

A. van der Moer
Adriaen Banckert (ca 1618-1684) 32

Drs. R. de Winter
Voorjaarsexcursie Mariniersmuseum. Een geslaagde dag 48

Wil Zaagman jr.
Boekbespreking: "November Romeo treed nader! De Nationale Reserve 1948-1998" 51

H. Muller
Boekbespreking: "50 jaar het Van Weerden Poelmanfonds 1947-1997 door drs M.E. Peters" 52

P.H.Th. Dumon
Boekbespreking: "Q.M.R. Ver Huell, Levensherinneringen 1787-1812" 53

Wil Zaagman jr.
Wijzigingen op de ledenlijst 54

Theo Postma
Militariade en Redactiemededelingen 55

Theo Postma

"DE CENTURION"

Na de oorlog werden bij de Koninklijke Landmacht tankeenheden opgericht die voornamelijk gebruik maakten van de "Sherman"-tank, bekend uit de Tweede Wereldoorlog. Als opvolger van de "Sherman" was de "Patton" bestemd; maar deze was in verband met de "Korea"-oorlog niet op korte termijn in voldoende aantallen te leveren. Zodoende viel de keuze vervolgens op de Britse "Centurion"-tank. Hiermee werden in het voorjaar van 1954 de parate eenheden uitgerust.
Omdat de eerste "Centurion's" waren uitgerust met stalen rupsen - die veel schade aan het terrein veroorzaakten - , werden de oefenterreinen in Nederland al gauw te klein. Later werd overgegaan op rupsen voorzien van rubber loopvlak, die wel duurder waren maar langer meegingen en minder schade veroorzaakten. Ook de nieuwe munitie - er kon niet meer met een verminderde lading worden geschoten - droeg bij aan het feit dat veel vaker in het buitenland moest worden geoefend. Het veelvuldige contact met buitenlandse tankeenheden werkte verfrissend op het gebied van tactiek, onderhoud en opleidingen. Er werd voornamelijk geoefend in Duitsland, maar ook Frankrijk, La Courtine, ligt nog in het geheugen.
In 1963 schreef de Nederlandse pers dat de "Centurion" (het betrof zo'n 700 stuks) eind jaren zestig vervangen zou moeten worden. In het begin van de jaren zeventig werden de parate eenheden, die in Duitsland gelegerd waren, uitgerust met de "Leopard I". De keuze werd ondertussen voornamelijk door de politiek gemaakt.
De "Centurions" zouden, weliswaar verbeterd, tot het einde jaren zeventig bij de Nederlandse parate eenheden in gebruik blijven, waarna ze naar het buitenland werden afgestoten. De "Centurion" had een bemanning van vier, woog ong. 50 ton en kostte f 60.000,-. In het terrein - op de weg waren de actieradius: 50 - 100 km, de maximum snelheid 15 - 45 km/uur en het verbruik van 1/1 - 1/3 ltr/km. De verschillende opvolgende types waren uitgerust met verschillende kanons, waarvan ik alleen de 20-ponder en de 105 mm, L 7 noem die op de MK 5 stonden. Ook waren er types uitgerust met bulldozerblad, als bruglegger of als bergingstank. De foto's op de omslag komen uit het archief van de heer van Popta. De foto van deze bladzijde komt van de heer Plink, die laat zien hoe hij er als jeugdig cavalarist nog best mocht wezen.

Theo Postma

OP BEZOEK BIJ ... Hans Andriessen

Een huis bij het Alkmaardermeer met nautische attributen duiden er op dat Hans Andriessen (1937) een binding heeft met de zeevaart.

Hij startte zijn carrière als officier ter koopvaardij. Hij voer gedurende een aantal jaren vooral in Z.O. Azië en maakte daarbij o.a. de beruchte stranding van het ms Tjitjalengka in de Japanse Zee mee. (1959)

In 1964 zei hij de zee vaarwel en accepteerde een functie bij het internationale bedrijfsleven. Van 1969 tot 1978 verbleef hij met zijn gezin in Z.Amerika, o.a. Curaçao, waarna hij terugkeerde naar Nederland om daar in de hoofddirectie van zijn bedrijf te worden opgenomen. In die functie werd hij o.a. belast met de internationalisatie van het bedrijf en later ook met de divisie Defensie.

Zijn interesse in de diplomatieke voorgeschiedenis van de Eerste Wereldoorlog begon in 1978 toen hij met zijn zoon voor het eerst de slagvelden van Verdun bezocht. Sindsdien is hij daar vele malen teruggekeerd en combineerde zijn vele reizen met het doen van research naar de oorzaken van de oorlog. Tijdens zijn jarenlange studie ontdekte hij grote tegenstrijdigheden in de voornamelijk door de Britse historici gedomineerde geschiedschrijving over de periode 1872-1914. Hij was een trouwe bezoeker van de Congressional Library te Washington en van de archieven en universiteitsbibliotheken van de betrokken landen (o.a. Canada, Z.Afrika en China). Hij realiseerde een grote verzameling boeken en documenten inzake de Eerste Wereldoorlog en vestigde nationaal en internationaal een grote naam op het gebied van WO I.

Gedurende 15 jaar heeft hij gewerkt aan zijn boek "De andere waarheid", dat 10 november 1998 wordt uitgegeven bij "De Bataafse Leeuw".
Hij zal 7 november op de gezamelijke bijeenkomst van WFA en M&H een korte toelichting geven, waarbij de leden het boek van ongeveer *f* 50,- kunnen aanschaffen.
Om de eventuele korting te krijgen bij de uitgever moeten a.s. kopers zich bij de redactie opgeven.

Hans Andriessen, die rechten en enige jaren geschiedenis studeerde, was o.m. lid van de Tweede Kamer fractie begeleidingscommissie Defensie van het CDA en bekleedt een aantal bestuursfuncties.
Hij is ridder in de orde van Oranje Nassau, gehuwd en heeft drie kinderen.

S.J. de Groot

DE TRAGISCHE CARRIÈRE (1865-1886) VAN KONSTABEL-MAJOOR M.J.E. KRIENS ALS GEVOLG VAN 'KRIJGSTUCHTVERSLAPPING'

Levensbeschrijvingen, autobiografieën en autobiografische fragmenten betreffende zeeofficieren uit de periode van het einde der negentiende eeuw zijn er in vrij groot aantal[1]. Herinneringen van onderofficieren en minderen zijn zeer schaars[2]. Dit artikel heeft als doel de ondergang van een konstabel-majoor (sergeant-majoor gelijkgesteld) van de Koninklijke Marine te belichten, terwijl hij het beste met de dienst voor had. Wel moeten wij bedenken, dat aan het eind van de vorige eeuw zelfs opbouwende kritiek van een onderofficier (of mindere) en dan nog wel op schrift, niet getolereerd en begrepen werd. Thans kennen wij binnen de krijgsmacht belangenverenigingen voor alle geledingen.

Inleiding

In oktober 1887 publiceerde de gepensioneerde konstabel-majoor M.J.E. Kriens een brochure "Krijgstuchtverslapping bij de Marine en Mijn ontslag uit 's Lands Zeedienst" (Amsterdam, Kruseman en Co.). Hij schreef de brochure, in feite een aanklacht, precies een jaar en zes weken na zijn ontslag (1 juli 1886), en wel om niet meer onder krijgstucht te worden geplaatst. Kriens was als 15-jarige op 9 augustus 1865 in dienst getreden. Het eerste jaar leverde hem geen pensioenrechten op, hij diende voor 'de prins' zoals dat toen genoemd werd. Na zijn ontslag kon hij terugzien op 10 tropenjaren (dubbele jaren!) en bijna 10 jaren in Nederland. Op 36-jarige leeftijd werd hij om gezondheidsredenen afgekeurd. Tijdens zijn loopbaan als onderofficier (11 jaren) werd Kriens geconfronteerd met de afschaffing van de lijfstraffen. Het kostte hem verschrikkelijke moeite dit te aanvaarden, daar hij dit zag als de voornaamste reden van de stijgende ongehoorzaamheid van de schepelingen. Het was weer de aanleiding voor zijn publicistische activiteiten en deze zouden weer rechtstreeks bijdragen tot de beëindiging van zijn dienstverband bij de Koninklijke Marine.

De carrière van M.J.E.Kriens tot 10 juni 1884

Op 9 augustus trad Martinus Johannes Everardus Kriens in dienst bij de Koninklijke Marine (stamboek nr 8334)[3]. Kriens was de zoon van Teunis Johannes Kriens en Anna Everdina van Houstede. Hij werd op 15 mei 1850 te 's-Gravenhage geboren.

Over het algemeen was men over zijn gedrag in de opleiding tevreden, maar het leven onder de tucht van de marine viel hem vaak moeilijk. Hij werd onder andere bestraft voor het naar kooi gaan tijdens de wacht (zijn eerste vergrijp!) en het wegnemen van eten en snoepgoed van officieren (als jongen bij de officieren). Dit laatste leverde hem als zestienjarige twaalf slagen met de knuttels op als hij dient op zijn eerste schip, het korvet Van Speyk.

Op 1 oktober 1866 wordt Kriens bootsmansleerling 2e klasse en op 15 december 1868 bootsmansleerling 1e klasse. Met Zr. Ms. transportschip Java[4] vertrekt hij naar Indië en komt daar aan op 29 december 1868. Volgt plaatsing op Zr. Ms. stoomschip Bromo[5]. Hier ontvangt hij onder andere 3

KRIJGSTUCHTVERSLAPPING

BIJ DE MARINE

EN

Mijn ontslag uit 's Lands Zeedienst

door

M. J. H. KRIENS

Gep. Konstabel-majoor.

AMSTERDAM.
KRUISMAN & Co.
1887.

Fig. 1. Titelbladzijde brochure van M.J.E.Kriens (1887).

dagen arrest "wegens het niet opvolgen van gegeven bevelen. In dienst met de sloep aan de wal zijnde, het volk toegestaan om op te loopen en zich zelf ook van de sloep verwijdert, waardoor deze sloep een uur te lang aan de wal is gebleven en eenigen der roeijers beschonken aan boord zijn gekomen". Op zijn volgende schip, het fregat Curaçao[6], maakt Kriens kennis met kromsluiting en wel twee keer een dag wegens slecht werken en van "een niet van brutaliteit vrij te pleiten antwoord aan de officier van de wacht". Toch is het oordeel van zijn commandant "vrij goed gedrag maar nog niet geschikt voor onderofficier". Hoe dit te rijmen valt met de volgende mutatie is niet geheel duidelijk. "Een wipper[7] uit de mars naar dek gegooid, waarop hem door de schieman, chef van den top, werd gelast die weer op te halen en af te laten zakken, toen deze wipper nogmaals naar dek gegooid, daardoor bijna een machinist geraakt, welke verschrikt naar boven ziende door hem werd uitgelachen". De ongepaste houding tegenover zijn superieuren is een terugkerend thema bij de strafmutaties. Een oordeel over hem: "heeft veel aanleg", zegt veel als het gevolgd wordt door "is veel ziek, weinig onderofficier, lui en onverschillig". Maar op 10 april 1872 wordt hij kwartiermeester en spoedig daarna wordt hij overgeplaatst naar het wachtschip te Batavia (Zr. Ms. fregat Prins Alexander der Nederlanden). Het oordeel is nu aanmerkelijk beter geworden, "vrij goed gedrag, bekwaamheid en geschiktheid zeer voldoende om onderofficier te worden; is voorgedragen tot die betrekking omdat hij reeds te lang bootsmansleerling was, belooft een goed onderofficier te zullen worden". In juli 1872 legt hij met goed gevolg het examen voor konstabelsmaat af. Maar Kriens valt terug in zijn oude spoor, zijn commandant oordeelt: "redelijk gedrag, bekwaam en geschikt, doch heeft veel aanleg om te luieren". Het einde van de eerste Indische torn nadert. Na een korte plaatsing aan boord Zr. Ms. Van Speyk gaat hij op 21 mei 1873 met het stoomschip Prins van Oranje naar Nederland.

Na een kort verblijf op het wachtschip te Willemsoord volgt een plaatsing op Zr. Ms. stoomschip Leeuwarden. Hij is dan instructeur en bakmeester bij de zeemiliciens. Kriens ontpopt zich nu als een zeer goed en bekwaam onderofficier. De beoordelingen zijn uitmuntend en straffen worden niet meer genoteerd. Op 15 april 1874 ontvangt hij de Bronzen Medaille. Met Zr. Ms. fregat Curaçao maakt hij een reis naar West-Indië (6 januari - 4 april 1875). In mei volgt zijn bevordering tot konstabel. Van 26 mei tot 16 oktober dient hij aan boord Zr. Ms. monitor Adder en vervolgens tot 11 februari op het artillerie instructie vaartuig Het

Loo. Hij getuigt niet altijd van te veel takt als hij met jongeren moet omgaan, maar is wel geschikt en bekwaam. Hierna volgt de tweede Indische torn van Kriens. Op 29 juni 1877 komt hij met Zr.Ms. fregat Zeeland te Batavia aan. Het schip wordt van 16 juli tot 23 september ingezet voor de operaties in de wateren van Atjeh. Het ereteken Atjeh 1873-80 met lint en brevet wordt hem op 7 december 1884 uitgereikt.
Van de Zeeland werd hij overgeplaatst naar Zr. Ms. stoomschip 4e klasse Samarang[8]. Hier trad zijn nonchalance weer naar voren. Hij vergat kardoezen op te bergen in de kruitkamer, dit leverde hem een ernstige vermaning op. Voorts sliep hij als chef van de wacht (8 dagen zwarte lijst). Voor mishandeling van een Javaanse bediende kreeg hij 8 dagen hutarrest. Maar er zijn ook positieve feiten, op de Samarang legt hij op zeer voldoende wijze het examen voor konstabel-majoor af. Nu volgt een overplaatsing op Zr.Ms. stoomschip Bandjermassing[9] (8 september - 16 december 1879) en daarna op het wachtschip te Soerabaja, de Gedeh[10]. Op 27 mei verliet Kriens Oost-Indië en op 1 augustus was hij terug in Nederland en werd hij geplaatst op het wachtschip te Willemsoord. Hier volgt zijn bevordering tot konstabel-majoor. Op 25 januari 1881 krijgt hij 2x24 uur hutarrest zonder waarneming van dienst wegens het op eigen gezag overboord laten gooien van patronen die weigerden. Verzwarend werkte dat hij niet toezag of de patronen ook werkelijk overboord gegooid werden. "Derhalve willekeurig beschikt over 's lands goederen en nonchalance in dienst" luidde de strafmutatie. Op 1 april werd Kriens geplaatst op het opleidingsschip Admiraal van Wassenaar[11] liggende te Amsterdam. Tweemaal ontving hij een tevredenheidsbetuiging van de Minister van Marine. Eenmaal voor zijn verbeteringen ingevoerd bij het onderwijs en eenmaal voor zijn vertaling in het Maleis van het exercitie-reglement voor de kanons van 12cm K.A.. Ook ontvangt hij nu de Zilveren Medaille. Op 1 mei 1883 volgt de overplaatsing op het wachtschip te Willemsoord en op 26 juni op Zr. Ms. ramschip Buffel[12]. Op 21 september volgt de plaatsing naar Zr. Ms. stoomschip Leeuwarden[13], dat spoedig daarna naar Oost-Indië vertrekt. Na aankomst wordt hij overgeplaatst naar Zr. Ms. ramtorenschip Prins Hendrik der Nederlanden[14]. De nu volgende periode zal hieronder uitvoerig aan de orde komen.

Veranderingen in de krijgsmacht

Alvorens verder te gaan met het verhaal, is het goed na te gaan wat er veranderde bij het uitoefenen van de tucht aan boord sinds Kriens in dienst trad (1865) en wel in het bijzonder tuchthandhaving onder de matrozen. Op 14 november 1879 (Staatsblad no. 194) werden onder andere afgeschaft: a. slagen met handdaggen; b. sluiting in de boeien; c. schaften aan bak nummer nul; d. het vuilste werk aan boord doen[15].
Onder handdaggen werd verstaan het slaan met een eind touw. Voor veroordeelden boven de zestien jaar was dit een eind witte lijn, niet zwaarder dan vijftien draads. Voor veroordeelden onder de zestien jaar werden zogenaamde knuttels gebruikt, een bundeltje touw gemaakt van niet meer dan negen einden getakelde loglijn zonder knopen. Het aantal slagen voor veroordeelden boven de zestien jaren was maximaal honderd en voor onder de zestien jaren zestig[16].
Schaften aan bak nummer nul hield in dat men alleen at, zittend op het dek in de kleermakerszit. Men was buitengesloten van de baktafel waar 10-16 man aten (bijvoorbeeld matrozen-, stokers-, mariniersbak)[17].
Voor de bovengenoemde straffen kwamen in de plaats: 1. scheepsarrest voor hoogstens 14 dagen; 2. strafdienst voor hoogstens 14 dagen met of zonder vermindering van kost en met of zonder inhouding van de halve soldij; 3. provoostarrest voor hoog-

stens 14 dagen, met inhouding van soldij en met of zonder vermindering van kost; 4. vermindering in klasse; 5. plaatsing in een strafklas voor hoogstens drie maanden.
Hierbij zij aangetekend, dat de duur van de verlaging in klasse niet korter was dan één maand en niet langer dan één jaar, daarna werd de vorige situatie hersteld. De strafklas hield in dat geen vermindering van klasse van de schepeling meer mogelijk was (matroos of marinier 3e klasse). Zij kregen geen toestemming van boord te gaan, ook niet in diensttijd en genoten voorts de halve soldij en werden bij voorkeur gebruikt voor het uitvoeren van het vuilste werk aan boord.
Het was het verdwijnen van de lijfstraffen, die het leven aan boord aanmerkelijk deden veranderen. Aan al het nieuwe moest men wennen, ook de schepelingen, die meenden voor korte tijd van de hel in het paradijs te zijn gekomen. Met deze zo plotselinge tuchtverslapping had Kriens, als zich verantwoordelijk voelend onderofficier, grote moeite. Dit zette hem aan tot te handelen als hij deed.

Kriens en de Krijgstuchtverslapping

Directe aanleiding tot het publiceren van een artikel in de Java-Bode van 13 juni 1885 (nr. 136) met als titel "Krijgstuchtverslapping bij onze zeemacht" waren de persreacties op straffen uitgedeeld aan een scheepsjongen.
In de Java-Bode van 27 mei (nr. 121) stond dat de zeekrijgsraad aan boord van Zr. Ms. wachtschip te Batavia, een scheepsjongen tot 2 jaren gevangenisstraf en vervallen verklaring van de militaire stand had veroordeeld. De krant was zeer ingenomen met

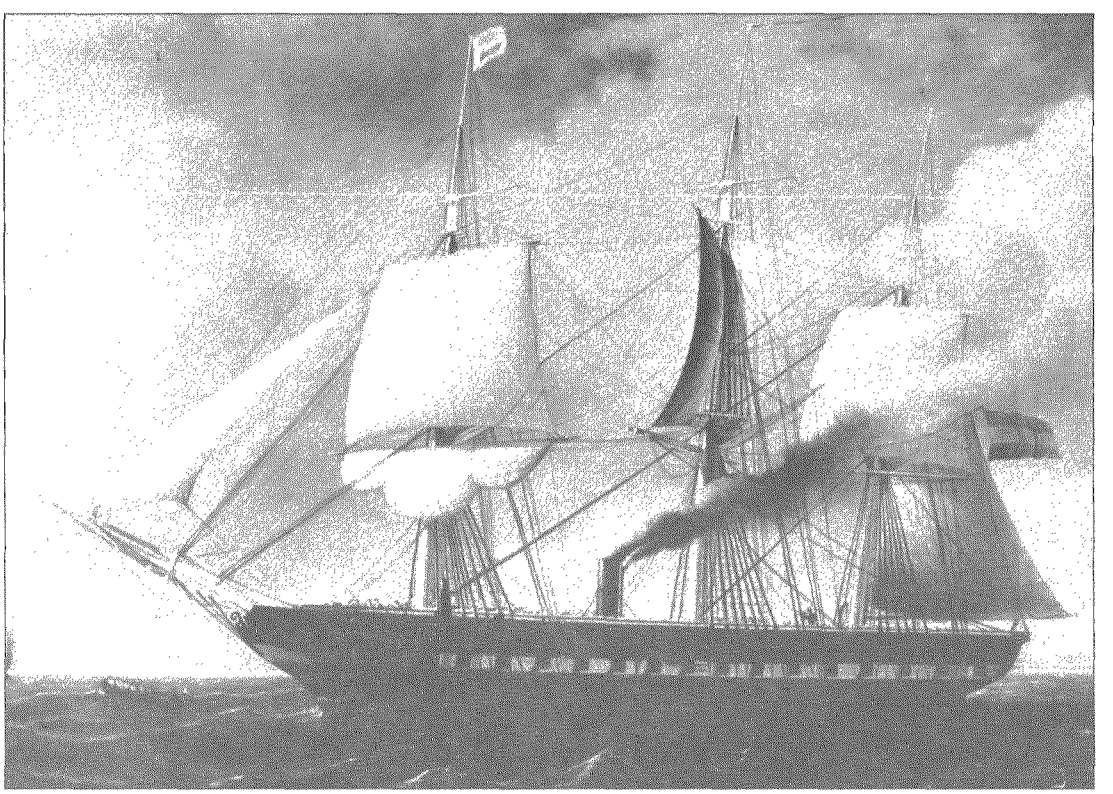

Fig. 2. Zr. Ms. Fregat Admiraal van Wassenaar (Instituut voor Maritieme Historie).

de straf, mede met het oog op de ongehoorzaamheid bij de zeemacht. Maar het Indische Vaderland van 30 mei (nr. 128) trok partij voor de scheepsjongen. De krijgsraad van zeeofficieren werd de les gelezen en hun gedrag als misdadig aangemerkt. De krant oordeelde dat een dozijn klappen met een 'vereelde zeemanshand' een betere en goedkopere oplossing was geweest.
Nu kan de onderofficier het niet langer houden. Het hele voorval is te wijten aan de invoering van 'de ziekelijke philantropische wet van 1879', de herziening van het Reglement op de Krijgstucht voor het krijgsvolk te water. Nog erger, Kriens maakte het hele voorval mee aan boord van het ramtorenschip Zr. Ms. Prins Hendrik der Nederlanden, onder commando ktz J.M.L.A.P. Wirix[18]. Kriens beschreef de zaak uitvoerig in de krant, precies een maand nadat Wirix het commando had overgedragen. Het ging niet om de weigering 'een touwtje vast te maken', maar de weigering om op te enteren en een bramzeil vast te maken. Kriens onthult verder dat op zijn schip, met een bemanning van 220-240 koppen, de commandant gedurende vijf maanden (januari - mei 1885) 106, 142, 112, 170 en 126 maal straf uitdeelde. Uitgaande van het feit dat ruim 100 opvarenden nimmer bestraft werden - officieren, onderofficieren, machinisten, stokers en inlandse schepelingen - geeft dit duidelijk aan dat met de discipline van de overwegend jeugdige matrozen iets aan de hand was.
Maar ook op het fregat (schroefstoomschip 1e klasse) Zr. Ms. Leeuwarden, commandant ktz H.J. van Broekhuijzen, deden zich ongeregeldheden voor. Dit schip nam deel aan de blokkade van Atjeh[19]. Kriens beschrijft dat, nadat het schip op een rif was gelopen, het schip lichter gemaakt moest worden. Een officier had toezicht op het leegscheppen van de kolenbunkers. De lampen werden gedoofd en de officier werd bekogeld met steenkolen. Eerst een dreiging om een revolver te halen deed het werk hervatten.
Voorts beschrijft Kriens een aantal voorvallen welke hij heeft meegemaakt op andere schepen. Zoals op het opleidingsschip de 'Admiraal van Wassenaar' te Amsterdam, waar hij diende van 1881-83. Hier keerden jonge matrozen zondag 's avonds dronken met vrouwen aan de arm terug aan boord[20].
Veel kritiek heeft Kriens op de opleiding van de matrozen. Er worden er teveel opgeleid waar geen behoefte aan is gezien het aantal plaatsingen. Het zijn er een 350-400 per jaar, terwijl er behoefte is aan 200. De opleidingsschepen zouden niet moeten liggen in Amsterdam en Rotterdam, maar te Willemstad, IJmuiden of Vlissingen, "alwaar het zedelijkheidsgehalte der jongens beter zal worden dan in die groote plaatsen. Daar heerscht niet die geest van sociale ontevredenheid, welke in de mindere standen onzer volkrijke steden wordt aangetroffen".
Van belang is ook Kriens' opmerking dat de behandeling van het kader beter moet worden. Het klinkt als een noodkreet: "Kleingeestige handelingen late men achterwege, immers de onderofficieren zijn het die de vele orders van de officieren moeten uitvoeren, zij zijn aan boord de spil waarom alles draait. Meer waardering van hun diensten, hunne kleine gebreken over het hoofd zien, eenige attenties van de officieren zullen het leven aan boord ook voor hen aangenamer maken en dàn zullen zij hunne woning, het schip, niet meer als een hel beschouwen".
In de 1887 brochure gaat hij verder op dit thema in. Adelborsten worden op het Instituut van de Marine (het KIM) geleerd als jonge officieren, de kinderschoenen nog niet ontwassen, het kader op een autocratische-aristocratische wijze te behandelen. Mannen die hun hoogste rang behaald hebben, die hun halve leven reeds de gouden chevrons dragen, worden veelal door hen

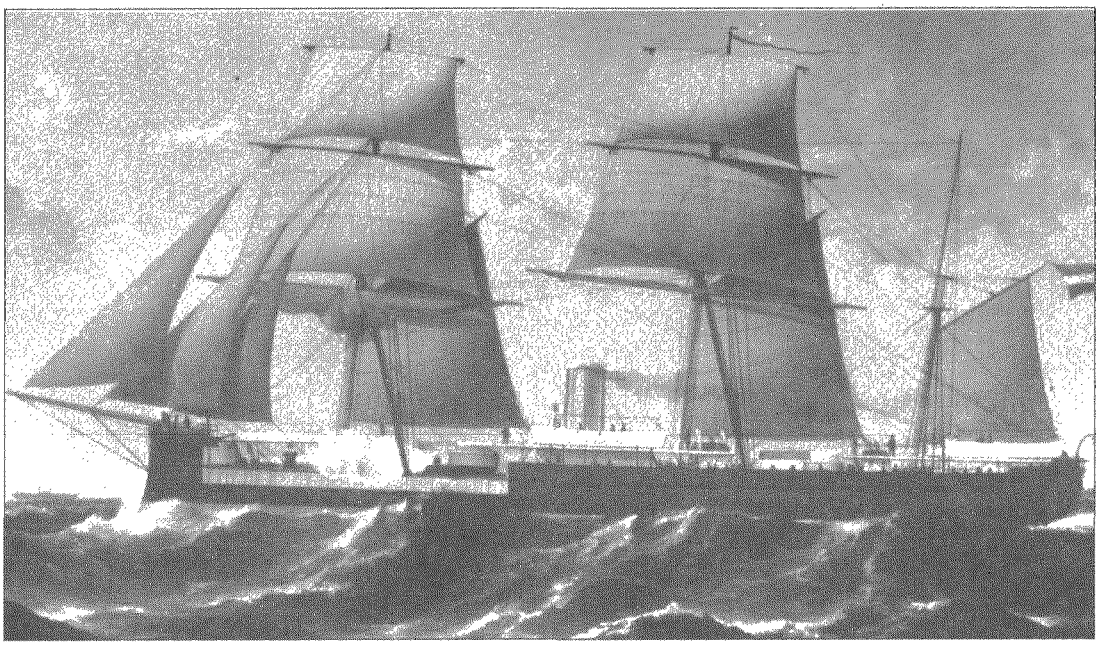

Fig. 3. Zr. Ms. Ramtorenschip Prins Hendrik der Nederlanden (Instituut voor Maritieme Historie).

afgesnauwd en met vernedering behandeld. Hoe anders is dit op de militaire academie te Breda, waar de cadetten de onderofficieren moeten salueren, van de marine hoeft dit niet.
Kriens heeft zijn bijdrage geschreven om mee te werken aan veranderingen in de treurige toestand op de vloot. Het getuigt zeker van moed van een konstabel-majoor zo in het voetlicht te treden en het stuk in de Java-Bode met zijn naam en rang te ondertekenen.

De gevolgen van het artikel in de Java-Bode

Onmiddelijk na het verschijnen van Kriens' artikel in de Java-Bode kreeg hij veel bijvalsbetuigingen, maar ook een storm van verontwaardiging. Hij besefte wel dat door het publiek maken van de vele feiten hijzelf insubordinair ofwel indisciplinair handelde. Kriens voelde een zeker berouw zich door zijn pen te hebben laten meeslepen. De redactie van de Java-Bode had hem gewaarschuwd voor de consequenties van zijn geschrijf. De redacteur kon dit zeer wel weten, het was immers H.B. van Daalen, een voormalig zeeofficier. Voorts had Van Daalen, als gevolg van zijn geschrijf over het gevoerde beleid te Atjeh en het handelen van de gouverneur-generaal J. Loudon (1872-1875), wegens smaad een jaar in de gevangenis gezeten. Vanuit de gevangenis bleef hij zijn redacteurschap uitoefenen[21].
De redactie van de Java-Bode probeerde Kriens te redden door een rectificatiebericht te plaatsen. "Dat de auteur er door valse voorlichting was ingetuind. De voorvallen beschreven als plaatshebbende op Zr. Ms. Leeuwarden waren onjuist." Maar dit mocht niet baten. De commandant zeemacht van Nederlands-Indië strafte Kriens per schrijven met 14 dagen provoost en inhouding van soldij.
Kriens zag in dat het fout was de daden van zijn commandant, de ktz J.M.L.A.P.Wirix, als een van diens onderofficieren te beoordelen. Te meer daar de bijdrage in de Java-

Bode ging over de disciplinaire toestanden bij de marine.
Kriens maakte echter bezwaar tegen het feit dat hij geheel niet gehoord werd voordat hij werd gestraft. Hierbij moet wel een kanttekening geplaatst worden dat Kriens het wel wat laat inzag. Het was op 27 februari 1885 aan zijn commandant, de ktz Wirix duidelijk dat Kriens kritische geschriften produceerde. Hij wees Kriens hierop. Kriens reageerde hierop onjuist . Met als gevolg vier dagen hutarrest zonder waarneming van dienst, met andere woorden hij kon vier dagen in zijn hut zitten. De strafmutatie is duidelijk: "Zeer ongepaste handeling door den Commandant in de kajuit toe te voegen, dat indien hij hem strafte wegens beoordeling in openbare geschriften, daar zulks door de Commandant als in strijd met een goede discipline zou worden beschouwd, hij als dan voor den Krijgsraad ging"[22].
Het was de nieuwe commandant van de Prins Hendrik der Nederlanden, de ktz T.C. Gobée[23] die hem de 14 dagen provoost uitdeelde op 26 juni 1885. De strafmutatie: "Op last van den Commt der Zeemacht wegens het in een publiek geschrift uitspreken van een afkeurend oordeel over eene handeling van zijn Commt, en wegens het daarin meedelen van eene onwaarheid, waardoor een blaam werd geworpen op den bevelhebber van een ander schip"[24].
Wie was de commandant zeemacht van Nederlands Indië, die hem strafte? Het was de sbn J.W. Binkes, die later op zou klimmen tot vice-admiraal[25]. Binkes aanvaarde zijn functie op 31 mei 1883, ofwel precies twee weken voordat Kriens zijn artikel publiceerde. Het was Kriens niet ontgaan dat Binkes op 5 november 1883 een artikel publiceerde in de Nieuwe Rotterdamsche Courant over de toestand van onze Marine en dat Binkes dit artikel datzelfde jaar uitwerkte tot een brochure. De brochure had als titel "De Koninklijke Nederlandsche Marine. Eene studie over de verdediging van Nederland te water en de inrichting der vloot". Aanleiding voor Binkes was het op 5 juli 1882 met man en muis vergaan van Zr. Ms. rammonitor Adder. Het schip verging ter hoogte van Scheveningen toen het langs de kust van IJmuiden naar Hellevoetsluis voer. Dit maakte in de pers een stroom van berichten los en men vroeg zich af waarom de marineleiding zulke onzeewaardige schepen bouwde. Ook Binkes nam dit hoog op en schreef niet alleen over de geringe zeewaardigheid, maar ook over de weinige strijdvaardigheid van de Koninklijkle Marine in vergelijking met die van de ons omringende landen, met name de Engelse, Franse en Duitse marines. De kritiek van Binkes maakte veel los, onder andere de oprichting van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren in 1883. Toen Binkes zijn brochure schreef was hij adjudant van de koning in buitengewone dienst. De konstabel-majoor Kriens had slechts als protectie de redacteur van de Java-Bode, een voormalig zeeofficier, die reeds in volle aanvaring was geweest met de gouverneur-generaal J. Loudon.
Kriens voelde er niets voor om in beroep te gaan bij de krijgsraad en bezwaar aan te tekenen over het feit dat hij door sbn Binkes niet gehoord was. Tot overmaat van ramp bereikte hem vlak na het uitzitten van zijn straf het nieuws dat er een ministeriële beschikking was uitgekomen dat de konstabel-majoor M.J.E.Kriens met ingang van 1 juli 1885 bevorderd was tot opper-konstabel (adjudant-onderofficier). Binkes verzocht echter direct per telegram aan de minister van Marine deze bevordering ongedaan te maken. Kriens zag dit als een dubbele straf. Hij was reeds eerder, in positieve zin, opgevallen door het vervaardigen van twee Maleise marinewoordenboeken. Voor het eerste boek had hij een beloning van *f* 100,- gekregen en een toezegging ook een beloning te ontvangen voor het tweede boek. Maar ook nu zat het Kriens tegen, de

burgerminister van Marine, W.F. van Erp Taalman Kip, die de toezegging had gedaan trad af. Hij werd op 5 augustus vervangen door de sbn tit. W.L.A. Gericke[26]. Gevolg dat hij nu zowel zijn bevordering als de beloning voor zijn tweede boek misliep.
Kriens kon in de tweede helft van 1885 te Batavia een burgerbetrekking als schout krijgen, daar hij het Maleis goed beheerste. De resident van Batavia verzocht dan ook aan het Departement van Marine of Kriens ontslag uit de dienst kon krijgen bij deze benoeming. Maar Binkes wees dit af en plaatste Kriens over van de Prins Hendrik naar Zr. Ms. Koningin Emma der Nederlanden[27]. De Emma werd gereed gemaakt om naar Nederland te vertrekken.

Terug naar Nederland en hoe het verder afliep

Op 29 december 1885 vertrok de Koningin Emma via Kaap de Goede Hoop naar Nederland, alwaar het schip op 16 april 1886 te Den Helder (Willemsoord) binnenliep. Tijdens het verblijf aan de Kaap bezochten een aantal Nederlandse deserteurs van onder andere de Atjeh, Tromp en Leeuwarden hun ex-maten aan boord van de Koningin Emma. Deze waren zo overmoedig, dat een gedeserteerde tamboer van Zr. Ms. Atjeh, Romburg genaamd, op de trom van de tamboer van de Koningin Emma de maat sloeg bij de dansmuziek voor de matrozen. Ook voer enkele dagen voor het vertrek van de Kaap een schuitje rond het schip van waaruit een persoon Nederlandse marinesignalen op een hoorn blies. Kriens was hiervan niet op de hoogte, maar later, op zee bereikte hem wel het verhaal van de hoornblazer.
Terug in Nederland verzocht Kriens, via de officiële weg, om een onderhoud met de minister van Marine om zijn bevordering tot opper-konstabel te herkrijgen. Hij kreeg toestemming zich naar Den Haag te mogen begeven om aldaar te moeten horen dat de minister nooit op Goede Vrijdag bezoekers ontving. Dit wist men kennelijk niet aan het Nieuwediep. Wel sprak Kriens met de Inspecteur der Artillerie, die hij persoonlijk kende. Deze dacht dat de bevordering tot opper-konstabel zeker doorgang zou vinden. Ook hoorde Kriens dat de minister wel zaterdagochtend aanwezig was. Reden dat hij te Den Haag bleef en de volgende dag terugging naar het ministerie. Nu kreeg hij te horen dat de minister geen tijd beschikbaar had, en de zaak liet afdoen door zijn adjudant, de ltz 1e kl. J. Fichet[28]. Deze hoorde de zaak van Kriens aan en deze vertrok weer om naar Den Helder te gaan. 's Middags op het station aangekomen werd hij opgewacht door een bode van het ministerie van Marine, met het verzoek terug te keren naar de adjudant van de minister. Deze verzocht hem het verzoek te wijzigen, daar er enige beschuldigingen tegen sbn Binkes in stonden en dit zou zeker zijn kansen verzwakken. Daar het van half elf tot half vier op het ministerie had gelegen, trok Kriens zijn verzoek geheel in. Hij kreeg direct zijn verzoek terug en vertrok naar het Nieuwediep. Hij deed dat in de volle verwachting dat hij toch zijn bevordering zou verkrijgen.
Maar op 15 mei 1886 publiceerde het dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage het hele voorval aan de Kaap van de deserteurs die de Koningin Emma bezochten in geuren en kleuren. De schrijver gebruikte de schuilnaam Triton. Spoedig daarna stelde de Eerste Officier van de Koningin Emma, de ltz 1e kl. H.R.J.J. Thorbecke, een onderzoek in naar de aanleiding van dit artikel[29]. De commandant was met verlof. Kriens werd driemaal ondervraagd door Thorbecke, een jaargenoot van de adjudant van de minister van Marine J. Fichet. Kriens zei van niets te weten dan alleen dat hij weer op zee als een publiek geheim vernam van de hoornblazer die rond het schip voer toen het in Zuid-Afrika lag. Thorbecke hield Kriens voor de auteur van het artikel, of

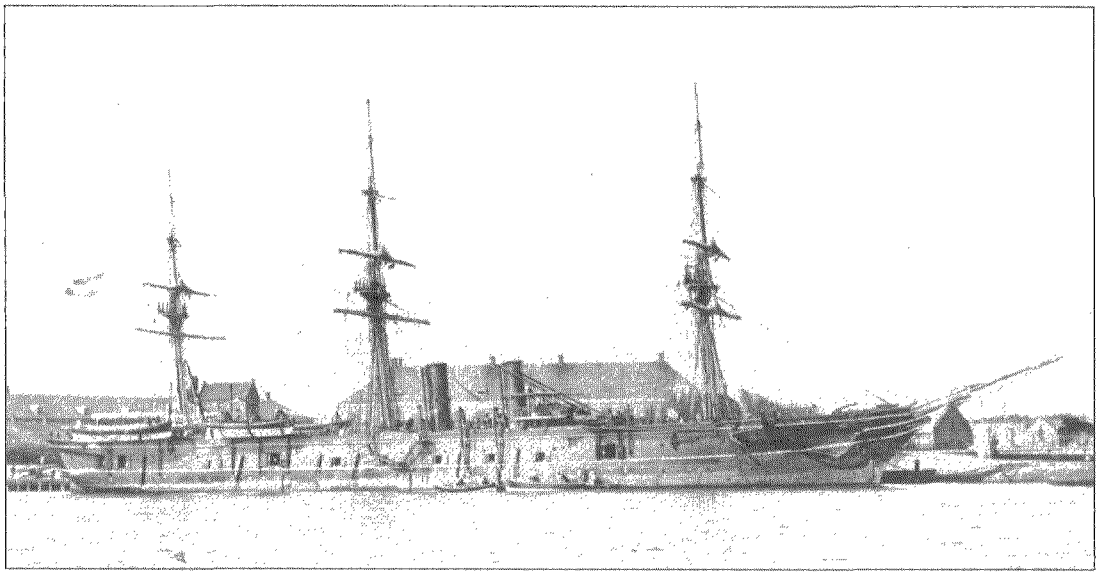

Fig. 4. Zr. Ms. Fregat Koningin Emma der Nederlanden (Instituut voor Maritieme Historie).

bracht hem in verband met een anoniem artikel in de Java-Bode over hem als commandant van Zr. Ms. Benkoelen. Toen de Benkoelen deelnam aan de blokkade van Atjeh liet Thorbecke een sloep naar de wal gaan zonder geleidesloep. De gehele sloepsbemanning werd door Toekoe Oemar en de zijnen omgebracht. Het had eenvoudig vermeden kunnen worden.

Het leven van Kriens aan boord van de Koningin Emma werd hem steeds moeilijker gemaakt. Hij werd gevolgd op de wal en moest 's nachts wachtlopen met de korporaal. Dit in afwijking met voorafgaande tijden. Kriens' gezichtsvermogen was in Indië sterk achteruit gegaan en hij was feitelijk nachtblind geworden.

Dit bracht hem ertoe op grond van een medische klacht een herkeuring aan te vragen, om in ieder geval een andere plaatsing te verkrijgen, of desnoods een afkeuring. Na een verblijf van zes dagen in het hospitaal werd hij de zesde dag onderzocht. De onderzoekscommissie keurde hem af voor de zeedienst. Hij kon direct terug aan boord. Per 1 juli 1886 ging hij met half pensioen, ondanks dat hij meer dan 21 jaren in dienst was geweest met 10 dubbele jaren door dienst in tropen. Een verzoek aan de minister van Marine voor verhoging van dit karig en onjuist pensioen werd afgewezen. Zijn pensioen werd gesteld op *f* 200,- per jaar, terwijl bij dertig of veertig dienstjaren dit *f* 400,- bedroeg. Dit zoveelste onrecht zette Kriens aan om zijn brochure uit te geven.

Nabeschouwing

Het is een tragische carrière van een man die als jongen toetrad tot de marine. Na tien jaar gediend te hebben opklom tot onderofficier, elf jaar onderofficier was en in feite de hoogste onderofficiersrang van opperkonstabel net bereikt had. Hij was vol idealen en wenste die naar buiten te dragen. Hij signaleerde misstanden, zoals hij ze zag, in woord en geschrift. Hierbij overschreed hij de normen van toen. Dat hij zijn artikel in de Java-Bode, "Krijgstucht-verslapping bij onze zeemacht" ondertekende strekt hem tot eer. Maar de marineleiding moet geweten hebben dat hij meer publiceerde dan dit

artikel. Wee de wolf in een kwaad gerucht. In zijn brochure van 1887 verklaart hij in een noot: "Er bestaat voor mij thans geen enkele reden meer om openlijk te verklaren dat ik de schrijver ben van de maritieme artikelen in de Java-Bode tijdens de 2e mislukte Atjeh-blokkade, onder pseudoniem Si-Anoe (onbekende schrijver, dG); dat ik de tegenwoordige schrijver in dat blad ben, onder Aristarch en Neptunus". Hoe juist ook Kriens' motivatie was, hij overspeelde zichzelf en in feite was zijn gedrag beslist gezagsondermijnend en de directe oorzaak van zijn ondergang. Veel van de klachten van Kriens zouden zeker rustiger naar boven gebracht zijn als er reeds een vakvereniging voor onderofficieren had bestaan. Omstreeks 1897 werd vanuit de onderofficieren gezelligheidsvereniging met de rang van sergeant of hoger "Admiraal de Ruyter" een onderofficieren-vakbond opgericht[30].

NOTEN:

01. Voorbeelden van schrijvende zeeofficieren:
- Flaes, C., Buiten de Uiterton - Marineverhalen. (Amsterdam, 1927), 1-229.
- Gobius, G., Herinneringen uit mijne loopbaan bij de Marine 1874-1908. ('sGravenhage, 1915).
- Jansen, M.H., (edit. S.P. L'Honoré Naber), Het leven van een vloothouder - Gedenkschriften van M.H.Jansen, Gep. schout bij nacht titulair, enz.. (Utrecht, 1925), 1-446.
- Schell, J.A., Uit de dagen van Tempo Doeloe. (Den Haag, 1930), 1-234.
- Tydeman, G.F, Verbleekte films. Herinneringen van een oud-zeeofficier. (Den Haag, 1937), 1-175.
- Wachem, J. van, Herinneringen uit den Blokkadetijd - Marine-schetsen. (Amsterdam, z.j.), 1-120.

02. Voorbeelden van schrijvende onderofficieren en minderen (in feite net na de periode):
- Everdingen, E. van, Marinetoestanden. Ervaringen uit het Marineleven. (Amsterdam, 1902), 1-50.
- Everdingen, E. van, Marineschetsen. (Haarlem, ca. 1927), 1-122.
- Everdingen, E. van, Met Hr.Ms. Zeehond naar de Turkse wateren. Historisch verhaal van een belangwekkende reis met een klein schip, 1896-1897. (Rotterdam, 1934), 1-204.
- Twigt, K., De Koninklijke Marine in het begin van de 20e eeuw. Als jongmaat bij de Koninklijke Marine (1905). Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zeewezen. (1968), 3, 1-22.
- Twigt, K., idem. Hr.Ms. Nautilus, oktober 1907 - maart 1908. idem. (1969), 5, 1-53.
- Twigt, K., idem. Stoomschip Koning Willem III, februari - maart 1910. idem. (1972), 7, 61-124.

03. Het hier vermelde is ontleend aan de conduite-boekjes over de periode 9 augustus 1865 - 14 mei 1876 en 14 mei 1876 - 1 juli 1886, welke aanwezig zijn op het Instituut voor Maritieme Historie te 's-Gravenhage. Zij zijn te vinden in het dossier M.J.E. Kriens (stamboek nr 8334).

04. Stoomtransportschip Java. Gebouwd te Amsterdam (1863), te water 1865. Afmetingen: 73,46x12,20x5,80m, 2620 ton waterverplaatsing, 250pk. Voor verdere bijzonderheden zie Vermeulen, A.J. De schepen van de Koninklijke Marine en die der Gouvernementsmarine 1814-1962 ('s-Gravenhage, 1962), 85.

05. Raderstoomschip Bromo. Gebouwd te Rotterdam (1840), te water 1842. Afmetingen: 52x10x4,80m, 546 ton waterverplaatsing (w.v.), 220 pk. Voor verdere bijzonderheden zie Vermeulen, De Schepen (1962), 46.

06. Fregat Curaçao. Gebouwd op de Rijkswerf te Vlissingen (1860), te water 1863. Afmetingen 58,00/62,84x12,25x

5,50m, 2030 ton w.v., 700 pk. Houten schip. Voor verdere bijzonderheden zie Vermeulen, De Schepen (1962), 57.

07. Wipper is een touw door een blokje op de nok van de ra, een stag of ander verheven punt geschoren om lichte lasten op te hijsen - Tideman, B.J., Woordenboek van scheepsbouw (Vlissingen, 1861), 431.
08. Schroefstoomschip 4e klasse Samarang. Gebouwd te Fijenoord (1875), te water 1876. Afmetingen 45/53,60x9x3,60m, 853 ton w.v., 90 Npk. Voor verder bijzonderheden zie Vermeulen, De Schepen (1962), 75.
09. Schroefstoomschip 4e klasse Bandjermassing. Gebouwd te Amsterdam (1873), te water 1874. Afmetingen 42/45x8,80x3,60m, 730 ton w.v., 90 Npk. Voor verder bijzonderheden zie Vermeulen, De Schepen (1962), 75.
10. Wachtschip Gedeh. In de vaart als gladdekskorvet. Gebouwd te Soerabaja (1872), te water 1874, 1420 ton w.v. Op 1 februari 1883 in dienst gesteld als wachtschip Soerabaja.
    Voor verder bijzonderheden zie Vermeulen, De Schepen (1962), 17.
11. Fregat (opleidingsschip) Admiraal van Wassenaar, zie noot 20.
12. Ramschip Buffel. Gebouwd te Glasgow (1867), te water 1868. Afmetingen: 59,68/62,68x12,25x4,75m, 2198 ton w.v., 2000 Ipk.
    Thans museumschip te Rotterdam. Voor verdere bijzonderheden zie Vermeulen, De Schepen (1962), 90.
13. Stoomschip Leeuwarden, zie noot 19.
14. Ramtorenschip Prins Hendrik der Nederlanden, zie noot 18.
15. Wet van 28 juni 1854 (Staatsblad no 96), houdende eenige verandering in het bestraffen van misdrijven door het krijgsvolk te water gepleegd.
    Wet van de 14de november 1879 (Staatblad no 194), tot wijziging van het Reglement van de krijgstucht voor het krijgsvolk te water.
16. Voor het handdaggen zie o.a.: Chambon,A. (= A.W.P. Angenent), Marinetermen. (Den Helder, z.j.), 77; Simons, C.H.F, Marine Justitie. (Assen, 1974), 65, 80, 121, 122, 123.
17. Voor het begrip bak, zie: Chambon, Marinetermen. (z.j.), 28-30.
18. Voor de carrière van ktz. J.M.L.A.P. Wirix (1836-1917) zie: Klaassen, M.J.C., Adelborstenopleiding te Delft-Medemblik-Breda 1816-1857. ('s-Gravenhage, 1979), 156.
    Wirix volgde de adelborstenopleiding aan de Koninklijke Akademie voor zee- en landmacht te Breda van 1851-54 (stamboeknummer B.98). Hij was commandant van Zr.Ms. ramtorenschip Prins Hendrik der Nederlanden van 22 januari 1884 - 13 mei 1885. De Prins Hendrik was het eerste pantserschip van de Koninklijk Marine. Op stapel gezet in 1865 te Birkenhead, te water gelaten in 1866 en uit dienst gesteld in 1899, de bestemming was munitieschip op de rede van Soerabaja. Het was een slecht zeilschip, het voer meestal op stoom (2426 IPK). De bewapening: 4 getrokken kanons van 23cm en 4 kanons van 12cm K.A. Afmetingen: 70.14/73.40x 13.42x5.70m, 3375 ton waterverplaatsing. Voor meer bijzonderheden zie: Vermeulen, De schepen, (1962), 89.
19. Voor de loopbaan van ktz H.J. van Broekhuijzen (1838-1889) zie: Klaassen, Adelborstenopleiding. (1979), 162. Ook Van Broekhuijzen volgde de adelborstenopleiding te Breda (stamboeknummer B 125). Hij voerde het bevel over Zr.Ms. Leeuwarden van 14 mei 1884 - 3 september 1885. De Leeuwarden liep op een rif op 3 maart 1885. Na het overgeven van de inventaris, artillerie, tuig, kolen, enz. kwam het schip op 11 maart weer vlot. Op 17 april

werd het schip door de Zr. Ms. Koningin Emma naar Soerabaja gesleept, waar het op 3 mei aankwam. Op 30 september werd het schip uit dienst gesteld en voor de sloop verkocht. Voor verdere informatie over het schip zie: Vermeulen, De Schepen. (1962), 56.

20. Vermeulen, De Schepen. (1962), 55. Het fregat Admiraal van Wassenaar, gebouwd in 1833, uit elkaar genomen in 1850 en opnieuw op stapel gezet in 1853 als fregat met stoomvermogen (3650 ton), werd in 1875 omgebouwd te Amsterdam tot opleidingsschip van jongens en lichtmatrozen. Als zodanig in dienst gesteld in 1876 en in 1913 uit dienst gesteld.
21. Zie Klaassen, Adelborstenopleiding. (1979), 173. H.B. van Daalen (1839-1922), (stamboeknummer B 180), verliet als ltz 2e kl. de dienst. Hij werd redacteur van de Java-Bode. Het hele voorval heeft hij in 1874 uitgegeven, zie Daalen, H.B. van, De Atjeh-drukpersvervolging (Batavia, 1874), 1-267. Meer over deze zaak, Veer, P. van 't, De Atjeh-oorlog (Amsterdam, 1969), 82-92.
22. Conduite-boekje (14 mei 1876 - 1 juli 1886), 22-23 (zie noot 3).
23. Voor de loopbaan van ktz T.C. Gobée (1836-1885)
24. Conduite-boekje (14 mei 1876 - 1 juli 1886), 24-25 (zie noot 3)
25. Klaassen, Adelborstenopleiding (1979), 112-113. J.W. Binkes (1828-1891) volgde de adelborstenopleiding aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Medemblik (stamboeknummer M 334), promotie oktober 1843. Hij was cdt der zeemacht in N.I. en chef van het dept. der marine te Batavia van 31 mei 1885 tot 16 juni 1888.
Binkes, J.W., De Koninklijke Nederlandsche Marine. Eene studie over de verdediging van Nederland te water en de inrichting der vloot. (Rotterdam, 1883), 1-76.
Schoonoord, D.C.L., Honderd jaargangen Marineblad ('s-Gravenhage, 1990), 7-19. Hierin staat een portret van vice-admiraal J.W. Binkes.
26. Klaassen, Adelborstenopleiding (1979), 151. W.L.A. Gericke (1836-1914) volgde de adelborstenopleiding te Breda aan de Koninklijke Akademie voor zee- en landmacht (Stamboeknummer B 72). Minister van Marine van 5 augustus 1885 - 26 januari 1887. Ging met pensioen als sbn tit. op 16 februari 1887, werd v.a. tit. op 25 maart 1892.
27. Voor meer bijzonderheden Zr. Ms. Konigin Emma der Nederlanden, zie: Vermeulen, De Schepen. (1962), 60-61.
28. Haaff, P.S. van 't en M.J.C. Klaassen, Gedenkboek honderd jarig bestaan der adelborstenopleiding te Willemsoord 1854-1954. (Bussum, 1954), 68. J. Fichet (1844-1935), stamboeknummer 201, was tussen 1 mei 1876 en 1 december 1886 ltz 1e kl. Kriens geeft in zijn brochure (30) in een noot nog enige bijzonderheden over Fichet: "Nu op de uitreis van Z.M. Stoomschip Van Speijk, was de onwetendheid over het niet op tijd vastwerken (ophouden met de dienst, dG.) zóó groot, dat de bemanning 's avonds liedjes hierover zong. Twee matrozen, die voor den 1en officier Kapt. ter Zee J. Fichet minder vleiende verzen zongen, werden daardoor in arrest gesteld, doch door den Zeekrijgsraad wegens gebrek aan bewijs, vrijgesproken".
29. Haaff, Van 't en Klaassen, Gedenkboek. (1954), 68.
H.R.J.J.Thorbecke (1844-1935), stamboeknummer 203, was tussen 1 maart 1877 en 16 april 1889 ltz 1e kl.
30. Bruijn, J.R., Marine vakbonden tussen wereldoorlog en muiterij (1914-1933). Tijdschrift voor Zeegeschiedenis 9 (1990), 135-157.

Drs. J.P.C.M. van Hoof

DE OPRICHTING VAN HET REGIMENT MINEURS EN SAPPEURS EN WAT DAARAAN VOORAFGING

In het voorbije halfjaar is in ons land op uitgebreide schaal herdacht dat 350 jaar geleden de Vrede van Munster werd getekend. Zoals de lezers van *Mars et Historia* niet is ontgaan, besteedde ook ons verenigingsorgaan aandacht aan dit belangrijke historische feit[1]. Ook binnen de Koninklijke Landmacht is in de afgelopen maanden feestelijk naar het verleden teruggeblikt. Na de viering van de vijftigste verjaardag van het Korps Nationale Reserve op 15 april volgde de maand daarop het feest ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan van het Regiment Genietroepen. 15 mei 1748 staat immers officieel geboekstaafd als de oprichtingsdatum van het Regiment Mineurs en Sappeurs, het onderdeel waaruit het huidige regiment is voortgekomen.

Genisten van het eerste uur

Dat 1748 wordt beschouwd als het geboortejaar van de Nederlandse genietroepen, impliceert niet dat het leger vóór die tijd niet van dergelijke eenheden gebruik maakte. Al aan het eind van de zestiende eeuw namelijk had de Republiek der Verenigde Nederlanden personeel in dienst dat de krijgsoperaties met technische middelen ondersteunde. Deze manschappen waren, naar de aard van hun taak, in verschillende categorieën in te delen. De bekendste groep vormen de mineurs, die vooral bij belegeringen werden ingezet. Bij de aanval op een vesting sloegen ze met mijnen (springladingen) een bres in de omwalling, waarna de infanterie op het bewuste punt de bestorming kon inzetten. De mineurs hadden echter ook een taak bij de verdediging van een vesting. Ze probeerden dan vijandelijke mijnen onschadelijk te maken en de stellingen van de belegeraars op te blazen. De mineurs werkten veel samen met de sappeurs, die in de vestingoorlog een deel van het graafwerk voor hun rekening namen. Binnen de genietroepen van het eerste uur valt nog een derde belangrijke categorie te onderscheiden, namelijk de pontgasten. Dezen waren belast met de aanleg van bruggen en met het transport van het bijbehorende materieel. In ons waterrijke land speelden zij bij de uitvoering van krijgsoperaties uiteraard een voorname rol.

De hierboven genoemde groepen hadden aanvankelijk geen militaire status en waren op losvaste basis aan het leger gebonden. Ze werden alleen opgeroepen als de legerleiding hun inzet noodzakelijk achtte voor het welslagen van de veldtocht. Na het tekenen van de vrede werden zij meestal het eerst afgedankt. Tegen het einde van de zeventiende eeuw wisten zowel de pontgasten als de mineurs zich een vaste plaats in het leger te verwerven en kregen zij een militaire structuur. Dat gebeurde onder invloed van de oorlogen die de Republiek samen met Engeland tegen Frankrijk moest uitvechten. Toen er in 1713 voor langere tijd vrede kwam, werd het aantal pontgasten en mineurs weer danig teruggeschroefd, maar zij bleven wel in de sterkte gehandhaafd. Twee jaar later kreeg de Republiek het recht om in enkele vestingen in de Zuidelijke Nederlanden, in grote lijnen het huidige België en Luxemburg, troepen in garnizoen te leggen. De grondslag hiervoor vormde een overeenkomst met de Oostenrijkse keizer, die bij de in 1713 gesloten vrede de soe-

vereiniteit over deze gewesten had gekregen. Het bezit van bovengenoemde vestingen, de zogeheten Barrièresteden, gaf de Republiek het voordeel dat zij bij een volgend conflict met Frankrijk de verdediging in eerste instantie buiten het eigen grondgebied kon voeren.
Die nieuwe confrontatie kwam ras naderbij toen in 1740 een conflict uitbrak over de erfopvolging in Oostenrijk. De Republiek, die bij verdrag verplicht was de kant te kiezen van de nieuwe keizerin, Maria Theresia, stond nu opnieuw tegenover Frankrijk, dat zich in het kamp van haar tegenstanders had geschaard. In 1744 viel koning Lodewijk XV de Zuidelijke Nederlanden binnen. Weliswaar had de Republiek de legersterkte inmiddels danig opgevoerd, maar de kwaliteit van de troepen was zo gering dat deze de tegenstander nauwelijks partij konden bieden. Daar kwam nog bij dat vrijwel alle vestingen van de Barrière in slechte staat verkeerden en alleen al daarom moeilijk te verdedigen waren. Rond diezelfde tijd werd het aantal mineurs weer uitgebreid, zodat het Staatse leger, zoals de Nederlandse strijdmacht te land toen heette, in 1745 de beschikking had over ruim honderd man, verdeeld over drie detachementen.

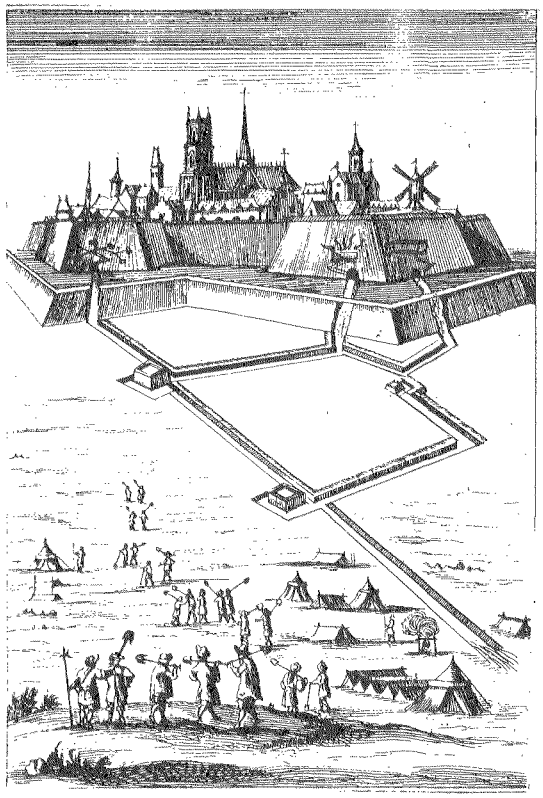

1. Gravure uit een militair handboek uit 1672, die een beeld geeft van de taak van de mineurs bij de aanval op een stad. Ze brachten een springlading aan in de vestingwerken en bliezen deze daarna op. Via de bres in de wal kon de infanterie zich naar binnen vechten.

Het plan van Bourquin

Begin 1746 waren er in de Zuidelijke Nederlanden nog slechts enkele steunpunten door de Republiek en Oostenrijk bezet. Deze gingen nog datzelfde jaar met relatief weinig moeite in Franse handen over. Er kwamen nu vredesbesprekingen op gang, maar deze leverden niet het gewenste resultaat op. Om de druk verder op te voeren besloot Lodewijk XV in het voorjaar van 1747 tot een aanval op de Republiek. Van de mineurs waren op dat moment twee detachementen in Maastricht gestationeerd en één in Bergen op Zoom. In beide steden waren zij druk doende om de gangenstelsels uit te breiden en mijnen te plaatsen.

Op 5 mei 1747 nam de Raad van State, die toentertijd het bestuur over het leger uitoefende, een brief in behandeling van Jean Henri Bourquin, de commandant van het in Bergen op Zoom gelegerde mineursdetachement. Deze poneerde daarin het idee om de bestaande mineurseenheden om te vormen tot drie compagnieën van elk zeventig man. Het bestaande aantal mineurs achtte hij te gering om naar behoren hun oorlogstaak te kunnen uitvoeren. Dat nadeel zou volgens hem vooral merkbaar zijn wanneer het leger een tegenaanval zou inzetten en daarbij een vijandelijke vesting zou gaan belegeren. Gezien de omstandigheden lag een dergelij-

ke actie misschien niet voor de hand, maar de gedachte hieraan was op zich niet onlogisch. In de voorafgaande jaren was namelijk diverse keren het plan opgevat om in het kader van een tegenoffensief een belegering uit te voeren. Al die keren hadden de mineurs opdracht gekregen om zich voor zo'n operatie gereed te maken.
Na van de inhoud van de brief te hebben kennisgenomen besloot de Raad van State het daarin gedane voorstel voorlopig in studie te nemen. Bourquin had het plan ondertussen echter ook voorgelegd aan prins Karel van Waldeck, die toen als opperbevelhebber optrad. Daarbij had hij er tevens op gewezen dat het mineurskorps door onderbezetting feitelijk al te zwak was om normaal dienst te verrichten. Al met al achtte de prins Bourquins voorstel serieus genoeg om ook van zijn kant er bij de Raad van State op aan te dringen het plan de nodige aandacht te geven.
Voorlopig lieten de omstandigheden echter niet toe om de kwestie van de uitbreiding snel te regelen. In het voorjaar van 1747 hadden de Fransen hun plannen voor een offensief tegen de Republiek ten uitvoer gelegd en Zeeuwsch-Vlaanderen bezet. Daarna was Bergen op Zoom aan de beurt. De aanval concentreerde zich voornamelijk op het zuidoostelijke front, waar een hooggelegen terreingedeelte tot aan de rand van de stad doorliep. Hier lag ook het ondergrondse gangenstelsel, waarin de Staatse mineurs, die tijdens het beleg nog ondersteuning kregen van hun vakbroeders uit Maastricht, de strijd met hun Franse tegenhangers moesten uitvechten. Omdat de laatsten in de meerderheid waren en het mineursvak veel beter bleken te beheersen, kregen zij al gauw de overhand. Mede door dit succes wisten de Fransen de vesting uiteindelijk op 16 september in bezit te nemen.
De militaire rampspoed die zich eerder dat jaar in Zeeuwsch-Vlaanderen had voltrokken, had de Republiek tevens in een politieke crisis gestort. Deze bracht na een bijna halve eeuw Oranje weer terug in het centrum van de macht. De Friese erfprins werd nu in alle gewesten als stadhouder erkend en vervolgens tot opperbevelhebber benoemd. Bij het aantreden van deze Willem IV vroeg de verdediging van het zuidelijke frontier uiteraard de meeste aandacht. Toen de Fransen zich na de inname van Bergen op Zoom slechts tot enige kleinere acties beperkten en daarna weer aanschoven aan de onderhandelingstafel, deed zich, wat de defensie betreft, de gelegenheid voor om ook enkele zaken van structurele aard aan te pakken. Daartoe behoorde ook de kwestie van de uitbreiding van het korps mineurs. Deze zaak genoot enige prioriteit, daar te verwachten viel dat de Fransen, zolang er nog geen vrede was, Maastricht zouden gaan belegeren.
Het laatste woord in deze zaak moest van de Staten-Generaal komen. Dit college werd gevormd door afgevaardigden van de zeven gewesten, die samen de Republiek uitmaakten, maar binnen hun eigen grenzen volledig autonoom waren. De Staten-Generaal namen beslissingen over zaken van gemeenschappelijk belang, zoals de buitenlandse politiek en de defensie. Op een aantal gebieden, zoals in kwesties betreffende het leger, nam eerst de Raad van State de zaak in behandeling om deze vervolgens met een advies voor te leggen aan de Staten-Generaal.
Bij de kwestie omtrent de uitbreiding van het mineurskorps nam echter niet de Raad van State, maar de nieuwe opperbevelhebber het voortouw. In het najaar van 1747 gaf hij luitenant-generaal Sebastiaan van Glabbeecq opdracht om het plan dat Bourquin in mei had ingediend, nog eens goed met deze door te spreken en daarna een nieuw voorstel te formuleren. Glabbeecq, die reeds twaalf jaar het bevel voerde over de artillerie, was uit hoofde van zijn functie voldoen-

de in de materie thuis om Bourquins ideeën op hun merites te beoordelen. Bij het bedoelde gesprek bleek dat het oorspronkelijke plan inmiddels flink was uitgedijd. Voor elk van de drie mineurscompagnieën waren volgens Bourquin nu geen zeventig, maar honderd man nodig en buiten dat moest de staat ook nog eens 600 sappeurs in dienst nemen. Ten aanzien van de mineurs ging Glabbeecq met dit nieuwe ontwerp akkoord, maar voor het overige was hij van mening dat de militairen van de nieuw te formeren eenheid ook het sappeurswerk voor hun rekening konden nemen of anders hiervoor vrijwilligers moest werven onder de infanterie. De generaal legde een en ander vast in een rapport, dat hij op 28 november 1747 bij de Raad van State indiende.

De baron de Bréda

De dag daarop ontving Willem IV een brief van een berooide Franse edelman, die hem om een gratificatie verzocht. De afzender wilde met dit geld in zijn levensonderhoud voorzien totdat hij, zoals de prins hem had beloofd, een post bij de artillerie kon krijgen. De strekking van deze brief wordt wat duidelijker als we deze Franse edelman wat meer voor het voetlicht halen. Het gaat hier om Nicolas François baron de Bréda, seigneur de Guisbert, die in 1703 werd geboren als telg van een geslacht dat oorspronkelijk uit de Nederlanden kwam. Hij nam dienst in het Franse leger, waar hij onder meer deel uitmaakte van een sappeurseenheid. Begin 1746 werd hij majoor van het *bataillon de Gaudechart*, een artillerie-onderdeel waarmee hij dat jaar deelnam aan de veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden. Deze eenheid werd weliswaar ook ingezet bij het beleg van Bergen op Zoom, maar of de baron de Bréda daar ook bij betrokken was, is niet duidelijk.

Uit de inhoud van bovengenoemde brief valt op te maken dat de Franse baron en Willem IV een goede verstandhouding met elkaar hadden. Deze kwam voort uit het feit dat zij familie van elkaar waren. Die verwantschap was terug te voeren op het geslacht van Polanen, dat in de veertiende

2. Slotpagina van de capitulatie (overeenkomst) tussen de Raad van State en kolonel de Torcy baron de Bréda inzake de formering van het Regiment Mineurs en Sappeurs. Linksonder staan de handtekeningen van degenen die de capitulatie namens de Raad van State hebben gesloten, rechtsonder de handtekening van de baron de Bréda.

Foto: Sectie Militaire Geschiedenis KL

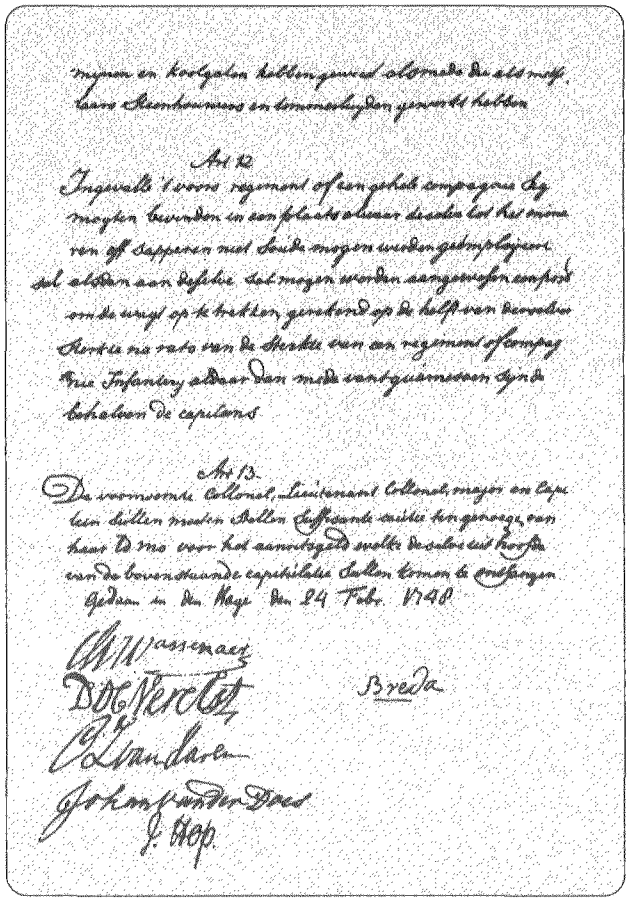
Breda

eeuw de stad en de heerlijkheid van Breda in bezit kreeg. Zoals bekend, kwamen deze goederen in de eeuw daarop in handen van het geslacht van Nassau. Nicolas François stamde uit een neventak van de familie van Polanen, die in de zestiende eeuw in Frankrijk terechtkwam. Een van zijn voorvaderen kreeg van Engelbrecht II van Nassau, de grootvader van Willem van Oranje, het recht de naam Van Breda - in het Frans dus *de Bréda* - te voeren. Mogelijk is het bestaan van deze familieband voor Willem IV een reden geweest om Nicolas François hulp aan te bieden.
De baron de Bréda, die overigens in Nederlandse bronnen vaak als De Torcy wordt vermeld, naar de naam die zijn vader in diens adelstitel voerde, had zijn brief aan Willem IV feitelijk niet op een beter tijdstip kunnen schrijven. Zoals gezegd, kwam tegelijkertijd het proces rond de vorming van een nieuwe organisatie voor de mineurs in een beslissende fase. De Raad van State moest nu op basis van Glabbeecqs rapport en met instemming van de prins tot een afgerond voorstel komen, dat de Staten-Generaal in een formeel besluit konden vastleggen. Er moest echter ook een kundig persoon beschikbaar zijn die de uitbreiding van het mineurskorps voor zijn rekening kon nemen. De Torcy's brief, die ongetwijfeld ook was bedoeld om Willem IV aan zijn belofte te herinneren, kwam dus op een uiterst gunstig moment bij de prins aan. Als eerste stap op weg naar een functie in het Staatse leger stelde de Raad van State op 30 januari 1748 De Torcy tot kolonel aan. In de benoemingsakte stond expliciet vermeld dat hij werkzaam zou zijn bij het korps mineurs. Met dat laatste anticipeerde de raad op hetgeen er een maand later zou gebeuren.

15 mei 1748

Op 24 februari deelden enkele leden van de Raad van State ter vergadering mee dat zij *(...) met voorkennis van Zijne Hoogheid (...)* een capitulatie (overeenkomst) met kolonel de Torcy hadden gesloten voor de werving van een regiment mineurs en sappeurs *(...) ten dienste van deesen Staat (...)*. Na de tekst ervan te hebben gefiatteerd stuurde de raad deze naar de Staten-Generaal met het verzoek de capitulatie middels een resolutie (besluit) goed te keuren. Deze bezegelden de overeenkomst op 28 februari.
Zoals te doen gebruikelijk geeft de capitulatie in extenso weer hoe het te formeren regiment eruit moest zien. Het hoofdbestanddeel werd gevormd door vier compagnieën van elk 150 man, te weten 63 mineurs en 63 sappeurs en 24 man aan staf en kader. Voor het regiment als geheel zouden, behalve de kolonel, een luitenant-kolonel en een majoor, worden aangesteld. Naar de gewoonte van de tijd vervulden deze drie hoofdofficieren een dubbelfunctie, aangezien zij ook een compagnie aanvoerden.
Voor ons verhaal is vooral de inhoud van artikel 6 van de capitulatie interessant. Dit luidt als volgt:

> *De voorschreven compagniën zullen moeten behoorlyk gekleed en gewapent wesen, zoo als de mineurs in dienst van den Staat gekleed en gewapent syn, op den 15 Mei 1748, wanneer de compagniën zullen moeten worden gemonstert, namentlijk de compagniën van den collonel en den majoor de la Croix in den Hage, en de compagniën van den Lieutenant-Collonel Bourquin en van den Capitein Hougardy te Maastrigt, welke plaatsen zyne Hoogheid aan dienselve heeft geaccordeert tot derselver verzaamelplaatsen.*

In dit artikel treffen we de datum van 15 mei 1748 aan, als zijnde de dag waarop het voltallige regiment in het Staatse leger zou worden opgenomen. Dit gebeurde doorgaans nadat een namens de Raad van State optredende beambte, de monstercommissa-

ris, het geworven personeel had geïnspecteerd en was nagegaan of het vereiste aantal manschappen aanwezig was. In dit geval zou dat dus in Den Haag en Maastricht gebeuren. Het artikel vermeldt bovendien de namen van de vier compagniescommandanten. Drie van hen, Nicolaas Hougardy, Pierre François de la Croix en de al eerder genoemde Jean Henri Bourquin, waren toen al geruime tijd actief als detachementscommandant. Op 24 februari beschikte ieder van hen over ongeveer dertig mineurs. Van de compagnie van De Torcy moesten toen nog alle mineurs en sappeurs worden aangeworven. In de capitulatie stond ook bepaald dat het nieuwe personeel in ieder geval de nodige vak-ervaring moest hebben opgedaan, ofwel als mijnwerker, ofwel als metselaar, timmerman of steenhouwer.

Nog vóór de 15e mei zou aanbreken, zou een deel van het *in statu nascendi* verkerende regiment het reeds zwaar te verduren krijgen. Op 9 april sloten de Fransen Maastricht in om een week later een begin te maken met de feitelijke belegering. De dagen daarop lieten ze geen moment onbenut om dichter bij hun doel te geraken, waardoor de verdedigers constant in touw moesten blijven. Dat gold uiteraard ook voor de mineurs en voor hun beide detachementscommandanten, Hougardy en Bourquin. Deze laatste had bovendien de leiding over het totale hier aanwezige contingent. Alsof hij daarmee nog niet genoeg te doen had, nam hij zelf verschillende malen deel aan de nachtelijke verrassingsaanvallen op de vijandelijke stellingen. Bij een van die acties raakte hij dodelijk gewond. In het rapport dat vestingcommandant Aylva later over het verloop van het beleg opstelde, velde hij een hard oordeel over Bourquin: *Hij hadde sigh ten onregte en seer onvoorsightelijk gestelt aan het hooft van 30 vrijwilligers die een uijtval moesten doen op de vijandlijke sappe (...)*. Aylva was echter tevens van mening dat de mineurs zich tijdens het beleg bijzonder goed van hun taak hadden gekweten. Verscheidenen van hen hadden hun inzet met de dood moeten bekopen. De vestingcommandant, die zelf de stad tot het uiterste toe had willen verdedigen, kreeg op 6 mei order van Willem IV om te capituleren en met zijn troepen te vertrekken. Een week eerder hadden de onderhandelaars in Aken namelijk een voorlopig akkoord bereikt, waarbij onder meer was ingestemd met de overgave van Maastricht.

3. *Uniform van de mineurs en sappeurs, 1775.*
Foto: Sectie Militaire Geschiedenis KL

Op 18 oktober 1748 kwam er ten slotte een vredesverdrag, waarbij Frankrijk zich verplichtte de op de Republiek veroverde gebieden terug te geven. Daarmee konden dus ook de mineurs weer naar Maastricht terugkeren. De beide in Den Haag geformeerde compagnieën trokken in juli 1748 naar Breda. Tot 1795, het jaar waarin de Republiek der Verenigde Nederlanden - en dus ook het Staatse leger - ophield te bestaan, zou het Regiment Mineurs en Sappeurs over beide garnizoensplaatsen verdeeld blijven.

Toen in 1748 de Oostenrijkse Successie-Oorlog was beëindigd, besloten de Staten-Generaal het leger in te krimpen. Het jaar daarop werd de sterkte van het nog jonge regiment tot nagenoeg de helft teruggebracht. In 1752 volgde een nieuwe reductie,

waarbij nog maar 192 man gehandhaafd bleven. Dat waren er echter aanzienlijk meer dan in de voorafgaande perioden van vrede. In het besluit waarin de Staten-Generaal deze tweede inkrimping vastlegden, stond expliciet vermeld dat dit aantal van 192 man het absolute minimum was om het Regiment Mineurs en Sappeurs levensvatbaar te houden. Uit dat standpunt valt af te leiden dat ook de bestuurders er ten volle van overtuigd waren dat het leger permanent over een flink aantal mineurs en sappeurs moest kunnen beschikken. De genietroepen hoorden er nu dus echt helemaal bij. Naarmate de tijd vorderde, gingen ze een steeds belangrijker plaats in het leger innemen. Dat speelde met name vanaf het midden van de negentiende eeuw, toen de technische vooruitgang zich in een steeds hoger tempo ging voltrekken. Hoe belangrijk de genietroepen uiteindelijk voor het leger zijn geworden - en momenteel nog steeds zijn ! -, valt na te lezen in het in mei verschenen jubileumboek, dat door de Sectie Militaire Geschiedenis werd samengesteld. De lezer kan dan tevens constateren dat zowel de oudere als de meer recente geschiedenis van dit onderdeel een hele interessante is.

Noot:

1. Zie: R.P. de Graaf, "Van Revolutie naar Republiek: de Vrede van Munster (1560-1648)", *Mars et Historia,* XXXII (1998/1) 17-21.

• • • • • • • • • •

D. van Bavel

EEN KWESTIE VAN NATIONALITEIT

Van oudsher is het de normaalste zaak van de wereld, dat in tijden van oorlog een beroep wordt gedaan op huurlingen en gebruik wordt gemaakt van de diensten van vrijwilligers van vreemde nationaliteit. Een en ander al dan niet noodgedwongen gebaseerd op het, op zich niet onverstandige, principe: "laat anderen voor je vechten wanneer je zelf daar niet toe capabel bent". Met het eventuele verlies van de nationaliteit van de betreffende betrokkenen en de daaraan verbonden rechts- en staatkundige consequenties werd het, zeker in het verleden, niet zo nauw genomen, hoewel die gevolgen er toch wel degelijk waren. Zelfs in de Nederlandse Wet op het Nederlanderschap en het Ingezetenschap (van 1892) werd het Artikel 7 lid 4, luidende: "Nederlanderschap wordt verloren door, zonder Ons verlof zich te begeven in vreemden krijgs- of staatsdienst" pas in 1985 geschrapt teneinde in ieder geval de status van "staatloosheid" voor de betrokkene op te heffen.

DE NAPOLEONTISCHE TIJD

Ging een en ander niet op basis van vrijwilligheid, maar werden personen van een andere nationaliteit bijvoorbeeld ingelijfd als dienstplichtige, dan werd daartegen meestal protest aangetekend, zoals blijkt uit de gevallen waarin Nederlandse onderdanen in de legers van Napoleon waren gedwongen. Aan de Gezant Fagel (Nederlands Gezant te Frankrijk) werd reeds op 19 maart 1815 geschreven (no. 774, 2e bureau no.32), om bij de Franse overheden te protesteren tegen bedoelde inlijving en haar te verzoeken de reeds "geënroleerde" Nederlanders te ontslaan.

Geruststellend meldde in 1814 de Staatscourant (14 februari 1814, no. 37):
"Het kan voor alle zoodanige ingezetenen van de Vereenigde Nederlanden, welke nabestaanden hebben, die in de Fransche legers gediend hebben, niet anders dan aangenaam zijn te vernemen, dat Z.K.H., wiens vaderlijke zorg zich reeds tot alle zijne onderdanen uitstrekt, de Heeren Luit. Kolonels Ditmers en Schmid reeds voor eenigen tijd heeft afgezonden, de eerste naar Pruisen en Rusland, en de andere naar Bohemen, teneinde alle de krijgsgevangene Hollandsche officieren en soldaten, die zich in de Russische, Pruissische en Oostenrijksche Staten hier en daar verspreid vinden, en die begeeren zouden tot den dienst van Z.K.H. terug te keeren, bijeen te brengen, en naar de Vereen. Nederlanden te doen optrekken."

Vooral de Nederlandse Gezant te St.Petersburg, Verstolk van Soelen, heeft zich in dit opzicht zeer verdienstelijk gemaakt om soldaten die naar Nederland terugkeerden te helpen met onderdak, reispapieren en wat dies meer zij.

DE PAUSELIJKE ZOUAVEN

In later jaren werd door de Nederlandse regering actie ondernomen bij de inlijving van Nederlanders in het Amerikaanse leger. Tijdens de Burgeroorlog van 1861-1865 werd de tussenkomst van de Nederlandse regering ingeroepen in het belang van twee Nederlandse onderdanen, die beweerden tegen hun wil aan de militaire dienst in de Verenigde Staten te zijn onderworpen. Na onderzoek bleek echter uit een officieel rapport van de Unie-regering aan onze Gezant, dat in een geval de betreffende persoon vrijwillig en na ontvangst van een premie in krijgsdienst was getreden, terwijl op de reclamatie van de ander door de Unie-regering werd geantwoord, dat de zaak door haar zou worden onderzocht. Helaas is uit de thans nog beschikbare documentatie niet gebleken welk resultaat dat onderzoek gehad heeft.

Na deze Amerikaanse zaak, werd het, wat Nederlandse onderdanen aangaat, pas echt gecompliceerd met de kwestie rondom de Pauselijke zouaven in 1867. Toen de Pauselijke Staat in haar onafhankelijkheid bedreigd werd, meldden zich vele enthousiaste katholieke jonge mannen, veelal afkomstig uit de Zuidelijke provincies van ons land, spontaan als vrijwilliger om die onafhankelijkheid te waarborgen en zo nodig met hun leven te verdedigen. Samengebracht in compagnieën Zouaven, werden zij vanuit het verzamelcentrum Oudenbosch naar Italië overgebracht. Opgemerkt wordt dat, van het contingent Nederlanders dat in de periode van 1867 tot 1870, zonder daartoe verkregen toestemming, in krijgsdienst van de Kerkelijke Staat is getreden, het overgrote deel minderjarig was. Op grond van het toen van kracht zijnde Burgerlijke Wetboek en de Nationaliteitswet van 1850, verloren zij de Nederlandse nationaliteit, zelfs indien zij nog minderjarig waren. Bij terugkeer in Nederland ontvingen zij een reis- en verblijfpas en werd hun desgevraagd bij Koninklijk Besluit vergunning verleend om zich hier te lande wederom te vestigen. Later konden zij dan wel weer de staat van Nederlander terugkrijgen, wat overigens een langlopende procedure was.

Was de beoordeling omtrent het verlies van de Nederlandse nationaliteit, op grond van de toen geldende wettelijke voorschriften, betrekkelijk snel vastgesteld, de nasleep, voor wat betreft de aan dat verlies verbonden consequenties, nam meer tijd in beslag. Immers, pas met ingang van 1 juli 1893, dus ruim 20 jaar na afloop van de gebeurtenissen in Italië, verkregen de oud-Zouaven,

conform het eerste lid van de overgangsbepaling van de Wet van 1892, wederom het volle Nederlanderschap.

Overigens, terzijde, heeft er toch wel twijfel bestaan of men het Nederlanderschap daadwerkelijk verloor door het aannemen van een door de Paus opgedragen "kerkelijke bediening". Immers, het Franse decreet van 7 januari 1808 eiste Keizerlijke autorisatie in geval van benoeming (in krijgsdienst) tot "bisschop in partibus", welke benoeming door de Paus werd gedaan. Werd deze autorisatie gegeven, dan was er dus sprake van Koninklijk (in dit geval weliswaar Frans verleend) verlof en kon alzo de nationaliteit niet verloren gaan. Deze stelling werd wel meer gehuldigd op grond van het feit dat onze wetgever de bepaling van artikel 17 van de Code Napoléon, met het oog op genoemde opvatting, eveneens had overgenomen. Weer anderen kwamen tot dezelfde slotsom, hoewel het traject er naar toe anders verliep. Volgens hen, vindt opdracht van kerkelijke bedieningen door de Paus plaats krachtens diens hoedanigheid als Hoofd van de Kerkelijke Christenheid, is dus niet aan nationaliteit gebonden en kan ergo per definitie geen nadelige rechtsgevolgen hebben.

LEGIO PATRIA NOSTRA

Waren de rechtskundige perikelen rondom de Pauselijke zouaven betrekkelijk helder en van korte duur, behalve dan voor de betrokkenen zelf, meer nationaliteitsproblemen werden gevormd door de toetreding, door de jaren heen, van vrijwilligers tot het Franse Vreemdelingenlegioen.
Zowel het Ministerie van Justitie als die van Buitenlandse Zaken en meer nog de in het buitenland gestationeerde Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers, zouden met deze problematiek te maken krijgen.

Bij Koninklijk decreet van 9 maart 1831, werd door Koning Louis Philippe officieel de oprichting van het "Légion Etrangère" bekrachtigd. Enerzijds werd dit gedaan om Parijs van de duizenden, aldaar tijdens die roerige periode neergestreken, ontheemden te ontlasten, anderzijds om de steeds weer oplaaiende Arabische revoltes tegen de Franse kolonisatie van Noord-Afrika neer te slaan. Het Franse mes sneed aldus aan twee kanten. Parijs raakte een groot aantal, min of meer lastige, elementen kwijt, die bovendien nog een welkome aanvulling op de strijdkrachten gingen vormen en, wat Frankrijk helemaal goed uitkwam; de niet erg succesvol verlopende campagne tegen de Arabische stammen, die een zware tol eisten van de Franse troepen aldaar, kon wel eens ten gunste van de indringers gaan keren. En voor iedere gesneuvelde legionnair (lees: vreemdeling) werd het leven van een Fransman gespaard, n'est-ce-pas?

Aanvankelijk bedroeg de totale sterkte van het Legioen zo'n 3500 man, onderverdeeld in zeven bataljons. Ieder van deze bataljons werd zoveel mogelijk naar nationaliteit/taal samengesteld. De meeste Nederlanders kwamen uiteindelijk in het 3e (overwegend Duits) of in het 6e bataljon (Nederlands/Vlaams) terecht.
De Legionnair-in-spé werd het gemakkelijk gemaakt om dienst te nemen. In iedere grote Franse stad bevond zich wel een recruteringsbureau. Vooral Lille, Parijs, Metz en Marseille konden zich in een hoge populariteit verheugen en overal lagen recruteringsofficieren op de loer om al dan niet argeloze vreemdelingen, tegen commissie, voor vijf jaren aan het Legioen te binden. Was het contract eenmaal getekend, dan werden de recruten via Marseille naar Oran verscheept en van daaruit naar Sidi-bel-Abbès gezonden. Na een kort verblijf aldaar, volgde overplaatsing naar een infanterie-trainings-depot.

DIPLOMATIEKE HULP

Al spoedig bleek voor velen het leven in het Legioen niet te zijn wat zij ervan verwacht hadden. Het salaris was, evenals de eentonige voeding, uiterst karig, en het uitzicht op het snel vergaren van een fortuin in het toen nog mysterieuze Afrika werd al snel de bodem ingeslagen door een vijandige bevolking, een harde, ongastvrije natuur en genadeloze (onder)officieren die de manschappen een uiterst strenge discipline probeerden bij te brengen.
Deserties kwamen veelvuldig voor en verzoekschriften om de dienst voortijdig te mogen verlaten waren aan de orde van de dag.

De Nederlandse consul in Oran ontving dan ook geregeld requesten om te bemiddelen bij het ontslag uit het Legioen en zond deze na verificatie van de personalia ter behandeling door naar de Nederlandse Gezant in Parijs. Niet alleen waren deze verzoeken afkomstig van Legionnairs zelf, tevens stuurden verontruste, in Nederland achtergebleven, ouders smeekbedes om hun, veelal minderjarige en van huis weggelopen, zonen te bevrijden uit het in hun ogen zo verderfelijke huurlingenleger.

Was de betrokkene meerderjarig en, zowel lichamelijk als geestelijk, redelijk gezond, dan was het uitermate moeilijk, zoal niet onmogelijk, voortijdig het contract te verbreken en het Legioen vaarwel te zeggen. In die gevallen was interventie door de Gezant bij voorbaat al tevergeefs.

Het beroep, dat de verzoeker zich bij het tekenen van het contract had bediend van een valse naam en/of onder valse voorwendselen dienst had genomen, had eveneens geen kans van slagen. In die tijd - aan het einde van de negentiende eeuw - informeerde het Legioen niet naar de juistheid van opgegeven personalia en had geen boodschap aan de redenen die de recruut opgaf. Evenmin werd gecontroleerd of de betrokkene daadwerkelijk meerderjarig was. Als de recruut het wenselijk achtte zich van andere personalia of geboortedatum te bedienen dan de werkelijk juiste, dan stelde het Legioen hem zonder meer in staat een nieuw leven onder die andere naam op te bouwen, zonder het stellen van hinderlijke vragen. Het Vreemdelingenlegioen was immers het nieuwe Vaderland geworden.

Kon de requestrant echter aantonen dat hij bij het tekenen van het contract nog minderjarig was geweest, dan stegen zijn kansen aanmerkelijk. Immers, aan personen jonger dan 18 jaren was het - en is dat nog steeds - verboden een verband aan te gaan binnen de Franse strijdkrachten. Een regel overigens, die destijds practisch in alle landen van kracht was.
In dergelijke gevallen kon de Gezant met succes stappen ondernemen om het contract ongedaan te maken, niettegenstaande het feit dat het Legioen de betrokkene niet zomaar liet gaan. Meestal moest de Gezant veel geduld uitoefenen en met grote vasthoudendheid een lange bureaucratische procedure voeren, voordat de betrokken Legionnair zijn képi aan de dadelpalm kon hangen.

Gezegd moet worden, dat zowel door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, alsmede door de Gezant in Parijs en de diplomatieke vertegenwoordigers in den vreemde, de Nederlanders die zich in bijzondere of precaire omstandigheden bevonden, nooit zonder meer aan hun lot werden overgelaten op grond van het feit dat zij, wettelijk gezien, hun Nederlandse nationaliteit hadden verloren. Zo richtte de Gezant (Mr. A.L.E. ridder de Stuers, Gezant van 1885 tot 1919) in 1908 een verzoek aan de Nederlandse Consul in Marokko om twee, zich in de militaire

strafgevangenis van Oran bevindende, Nederlandse Legionnairs te visiteren. Het betrof hier in het ene geval een Legionnair die een straf van één jaar uitzat, wegens het *"uiten van beledigende woorden alsmede het weigeren van dienst"*, terwijl de andere tot maar liefst vijf jaar detentie was veroordeeld. Gevolg gevend aan de opdracht van de Gezant, kon de Consul kort daarop reeds bondig rapporteren dat: *"de betrokkenen zich, gezien de omstandigheden, in goede welstand bevinden"*.

SLOTOPMERKING

Ongeacht de afloop van het verzoek en niettegenstaande de door de Minister van Buitenlandse Zaken en door diens buitenlandse vertegenwoordigers geboden bijstand, ging het Nederlanderschap in principe voor alle verzoekers onherroepelijk verloren. Dat was eveneens van toepassing op die minderjarigen die zich nog steeds in vreemde krijgsdienst bevonden op het moment dat zij meerderjarig werden, alhoewel hierover binnen de toenmalige rechtsgeleerdheid een controverse bestond over de rechtmatigheid van die maatregel.
Het verlies van het Nederlanderschap en de ontzegging van de bijbehorende rechten (met name ontzetting uit het Kiesrecht) behoefde tevens niet noodzakelijkerwijs aan de betroffen persoon kenbaar te worden gemaakt. Het trad automatisch in werking - onmiddellijk na het aangaan van de verbintenis in vreemde krijgs- of staatsdienst - en uiteindelijk werd die persoon er door getroffen na terugkeer en vestiging in Nederland. Pas dan werd hij geconfronteerd met het gegeven wat het rechtspositioneel voor gevolgen had om als "staatloze" (een persoon dus die door geen enkele staat, krachtens diens wetgeving, als onderdaan wordt beschouwd) te moeten functioneren in de Nederlandse maatschappij.

BRONVERMELDING

- "Practicus" Nationaliteitsrecht (Samsom Uitgeverij; 1954)
- "Nederlandsche Diplomatieke en andere Bescherming in den Vreemde 1795-1914": Mr. L. Spanjaard (Amsterdam; 1923)
- "The Foreign Legion": C. Mercer (Four Square Books; 1966)
- Rijksarchief ('s-Gravenhage)
- Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken ('s-Gravenhage)
- Archief van het Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage)

• • • • • • • • •

mr. C.J.M. Kramers

VAN EPAULETTEN NAAR STERREN EN GOUDEN KRAGEN

In *Armamentaria* nummer 20 schreef ons lid De Wilde een uitgebreid artikel over de officiersdistinctieven van de vorige eeuw: epauletten, sterren en snoeren. Het was een compleet overzicht met veel illustraties. Hij hoopte dat uit Defensie-archieven nog eens achterhaald kon worden hoe men eigenlijk tot het besluit is gekomen om sterren in te voeren als rangonderscheidingsteken. Deze vraag heeft ook mij bezig gehouden.

Vooropgesteld zij dat al in 1849 in de *Militaire Spectator* een zich W. noemende scribent liet weten wat hij tegen de toen door officieren algemeen gebruikte epauletten had. "Wij willen onze mening dat het wenselijk ware o.a. die lastige epauletten totaal af te schaffen, niet eens opdringen. In het hedendaagse militaire leven hebben zij een zeker burgerrecht. De epaulet ontvangen is zoiets als tot ridder worden geslagen. Voor veel diensten is dit kostbare distinctief niet nodig; officieren zijn kenbaar aan veldteken, sabel, degenkwast en muts. Een spaarzaam dragen is de eerste schrede tot afschaffing." In een brief van de Gouverneur-Generaal van Indië uit 1868 staat dat de subalterne officieren daar, wel van de epauletten af wilden, omdat die zo duur en bederfelijk waren.

Afb. 1. A.C. baron Snouckaert van Schouburg als tweede luitenant in de oude uitmonstering.
Uit: SMG Beeldarchief

De ministeriële toelichtingen op de verschillende besluiten, waarmee vanaf 1865 de epauletten geleidelijk door sterren zijn vervangen, maken de nieuwsgierige onderzoeker niet wijzer. Zij vermelden slechts "Ingevolge de bevelen van Uwe Majesteit..." dan wel "Ingevolge het met Uwe Majesteit gevoerd overleg..".

Andere landen

In 1848 voerde het Oostenrijkse leger sterren op de kraag in als rangonderscheidingsteken. Die kwamen niet in de plaats van epauletten. Ze hadden juist tot doel voor de eerste keer de verschillende rangen duidelijk aan te geven. Voordien waren alleen generaals als zodanig herkenbaar terwijl hoofd- en stafofficieren te onderscheiden waren aan een gouden of zilveren rand op de ondermouw. Voorts begon België in 1853 met de geleidelijke vervanging van de, sinds de Napoleontische tijd gebezigde, epauletten door sterren. Griekenland en Noorwegen deden dit in de jaren zestig van de vorige eeuw.

Terwijl ik niet beschik over een toelichting op deze veranderingen bevat gelukkig de *Militaire Spectator* van 1865 wel een commentaar op de invoering van de sterren. Na de ondervinding van de kort tevoren gevoerde oorlogen en het gebruik van achterlaadgeweren, die op 300 meter nog nauwkeurig konden schieten - de oude voorladers droegen niet verder dan 100 meter - was het van belang de opzichtige epauletten af te schaffen. Daar deze op grote afstand te onderscheiden waren, was de kans groot dat vooral officieren sneuvelden. Men zou deze onderscheidingstekenen ook aan de troep kunnen geven, dit zou echter niet alleen duur maar ook ondoelmatig zijn bij schieten, bajonetvechten en klimmen.

Pruisen, dat als een der eersten de achterlaadgeweren gebruikte, had in de oorlog tegen Denemarken de epauletten al vervangen door de zogenoemde *Ächselstücke*,

schouderbedekkingen van enkel en dubbel gevlochten koorden met daarop sterren, die het Duitse leger tot 1945 bleef gebruiken. Rond die tijd besloten de legers van Hannover en Frankrijk om in het veld geen epauletten meer te dragen. Enkele Duitse staten volgden het voorbeeld van Pruisen maar andere voerden kraagsterren in, waaronder Württemberg en Saksen. Na de totstandkoming van het Duitse Rijk in 1871 moesten alle Duitse militairen de Pruisische uniformen en uitmonsteringen overnemen.

Afb. 2. Dezelfde als eerste luitenant in de nieuwe uitmonstering.

Uit: SMG Beeldarchief

In Nederland

Naar verluidt had koning Willem III een grote hekel aan Pruisen, zodat de nieuwe distinctieven van dat land voor hem niet in aanmerking kwamen. De invoering van de sterren geschiedde in verschillende besluiten, van welke gelegenheid tevens gebruik werd gemaakt de uniformjassen te veranderen.

In 1865 kreeg de hele Infanterie een korte jas, de officieren sterren op de kraag en schouderbedekkingen van dubbel gevlochten koord. De sterren waren zilverkleurig en staken dus duidelijk af op de donkere uniformkragen van de subalterne officieren en op de gouden kragen van de hoofdofficieren. In dit eerste besluit kregen de hoofdofficieren nog geen volledige gouden kraag maar een gouden belegsel aan de voorzijde ter breedte van zeven centimeter. De officieren van de Grenadiers en Jagers behielden op hun grote tenue de epauletten, de gardelissen op hun kraag lieten immers geen plaats voor sterren en goudgalon.

Een besluit van 1866 gaf aan de cavalerie, in plaats van de rok, een attila. Alle officieren kregen gouden sterren, de hoofdofficieren een zilveren belegsel rondom de gehele kraag alsmede fourragères met een voor elke rang vastgesteld aantal kwasten. Deze kwamen overeen met de toen reeds door het Korps Rijdende Artillerie gebezigde kwasten. Dit korps kreeg geen sterren en gouden kragen en behield de oude distinctieven toen in 1866 de rest van de artillerie de rokjas afschafte. De officieren kregen zilveren sterren en de hoofdofficieren een volledige gouden kraag alsmede snoeren en kwasten. Hetzelfde gold voor de adjudanten des konings, maar die der prinsen ruilden goud en zilver om. In hetzelfde jaar werden voor de officieren van de infanterie ook snoeren en kwasten voorgeschreven en de hoofdofficieren mochten voortaan hun gehele kraag beleggen met goudgalon.

De schutterijofficieren, wier distinctieven krachtens wet van 1827 niet mochten verschillen van die van het leger, kregen in 1867 gouden sterren en deels zilveren kragen. In 1868 volgden sterren voor de

Afb. 3. Tweede luitenant P.H.F. Koning van het Indische leger met een wel erg groot uitgevoerde ster.
Uit: SMG Beeldarchief

Koninklijke Marechaussee, het leger overzee en de overige officieren. De generaals kregen een attila met zilveren sterren en een rode kraag met gouden kartelrand.

Discriminatie

Maar er waren ook hoofdofficieren, die erop achteruit gingen: zij, die dienden als plaatselijk commandant, kregen op hun donkere kraag een gouden koord van een centimeter breed in een rechthoek waarbinnen plaats was voor sterren, terwijl zij, die dienden bij de provinciale staven, het moesten doen met een gouden belegsel ter breedte van negen centimeter, waarop sterren. De militiecommissarissen, ex-hoofdofficieren in een burgerlijke functie, droegen de sterren op een lichtblauwe kraag met een goudgalon van 30 millimeter.

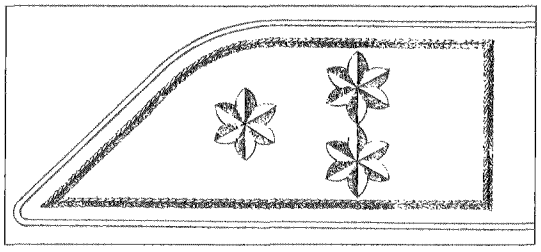

Afb. 4. De uitmonstering van een plaatselijke commandant met de rang van kolonel: geen gouden kraag maar wel een gouden bies om de drie sterren heen.

Deze toestand bleef zo tot in 1893. Inmiddels hadden de plaatselijke commandanten van de vier grote steden aangevoerd dat het gemis aan beleg naar hun gevoel iets stuitends had, en niet bevorderlijk was aan het uitoefenen van hun gezag. De minister gunde hun toen de gouden kraag en koningin Emma keurde het goed.
Waarom deze officieren het lange tijd met minder goud moesten doen is uit de summiere toelichting niet op te maken. Ik vermoed dat ze niet werden geacht tot de besten van de klas te behoren. Hiervan vond ik bevestiging in de dagboeken van generaal Calmeijer. Als staatssecretaris van Defensie besloot hij enige tientallen oudere hoofdofficieren, die niet meer in alle opzichten voldeden, te ontslaan. Betrokkenen, waaronder diverse garnizoenscommandanten, vochten dit ontslag aan, aanvoerende dat zij nooit een ongunstige beoordeling hadden ontvangen. Namens Defensie gaf een generaal wederwoord: garnizoenscommandant was als regel een eindfunctie met een daaraan verbonden eindrang en dan vloeide, wanneer betrokkene geen brokken maakte, de kwalificatie *goed* al snel uit de pen. Ieder wist toch dat deze lieden niet tot de besten behoorden. Calmeijer kon het daarmee uiteraard niet eens zijn. Hij riep alle garnizoenscommandanten samen om hen te zeggen hoe goed en belangrijk zij waren.

Latere ontwikkelingen

Na de invoering van de grijsgroene uniformen in 1912 zijn hierop nog vier jaar lang gouden kragen gedragen, waarna ze plaats maakten voor een verticale balk op de kraag. Bij de herinvoering van de donkere uniformen in 1923 werden de gouden kragen weer in ere hersteld. Toch bleven er nog enkele hoofdofficieren die het zonder deden. Allereerst de veldpredikers en aalmoezeniers, die een verticale gouden balk en een kruis op de donkere kraag droegen. Vervolgens de met gardelissen onderscheiden hoofdofficieren van de Grenadiers en Jagers, die van het Korps Rijdende Artillerie en die van het Militaire Huis van de koningin, die inmiddels waren uitgemonsterd met een rode kraag en een smalle gouden kartelrand.

Afb. 5. Veldprediker Th.J.L. Ruys, in rang gelijkgesteld met majoor maar zonder gouden kraag.
Uit: SMG Beeldarchief

• • • • • • • • •

Jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland

ONTMOETINGEN MET KONINGIN WILHELMINA IN TWEEDE WERELDOORLOG

Vóór ik in mei met een Duits watervliegtuig vanuit Amsterdam naar Engeland ontsnapte, kreeg ik aldaar bezoek van twee man van de Ordedienst (OD). De OD was door officieren opgericht om te zorgen dat bij de bevrijding linkse partijen niet naar de macht zouden grijpen. De OD was de grootste ondergrondse organisatie, en vroeg onze regering in Londen om erkenning, richtlijnen, de Prins als opperbevelhebber (dit als garantie tegen schijnlandingen) en meer radiotoespraken door de koningin.

Door regerings- en opperbevelwisseling hadden wij een slechte indruk van ons kabinet. Dit werd bevestigd toen wij Engelandvaarders, gevangen in de Patriotic School in Londen, geen Nederlandse tijdschriften en geen zakgeld ontvingen. Bij de andere naties was dat wel geregeld. Los gelaten uit de School op 10 mei hebben wij ons gemeld bij onze inlichtingendienst. Deze maakte een primitieve indruk.

Op de 14e met drie man naar H.M. de Koningin in Maidenhead, en mijn bood-

schap overgebracht. Hare Majesteit zei vooral niets te zeggen bij ons departement daar dat volkomen lek was, en of ik mijn boodschap voor Haar en minister Gerbrandy wilde herhalen.
Dit gebeurde in Brown's hotel in Londen waar Gerbrandy woonde. Het aanbod van de OD werd dankbaar aangenomen, nadere regels zouden volgen. De 16e werd ik weer door H.M. voor een privé-gesprek ontboden, waarbij alles nog eens werd doorgenomen. Ik maakte de opmerking dat Haar regering de geest van vóór 1940 had en dit niet veranderd was. H.M. glimlachte en zei slechte medewerkers te hebben. Hierop bood ik aan om er een paar uit ons land te gaan halen, wat zij dankbaar aannam en mij nu Van Essen noemde. De door de minister van Marine aangewezen vlieger Schaper, die mij met een watervliegtuig op de Waal op moest halen, weigerde. Zo ging dit plan niet door.
Een maand later kwam een agentenpaar voor ons land gereed en gaf ik de agent de bevelen voor de OD. Deze waren 1) hulp van de OD werd dankbaar aanvaard; 2) de oorlog kan nog lang duren; 3) houd je gedekt; 4) wees zo mobiel mogelijk. Tevens gaf ik vertrouwde adressen en bericht aan twee personen om naar Engeland te komen. Een vervoermiddel voor hen ontbrak en zo ging dit laatste niet door.
De koningin fleurde op van onze berichten dat wij in bezet gebied toejuichten dat Zij was ontsnapt. Korte ontmoetingen in ons basiskamp overslaand had ik een vierde ontmoeting met H.M. toen Zij in 1944 onze Irene Brigade in Harwich bezocht. Intussen was ik door een "paleisrevolutie" - ondercommandanten hadden hun vertrouwen in de commandant en zijn staf opgezegd - stafmajoor geworden en organiseerde en oefende onze Brigade. Wij bestormden voor H.M. een fort, met gebruikmaking van springstoffen die op twee plaatsen een gat in de draadversperring sloegen. Op het laatst voegde de tweede ploeg zich bij de onze. H.M. zag direct dat deze opeenhoping fout was, waarop ik Haar vertelde dat de Engelsen plotseling het springen van een tweede doorgang hadden verboden.
De vijfde ontmoeting vond plaats na de bevrijding van Zuid-Nederland. H.M. kwam in ons land, en ik kreeg opdracht van Haar adjudant C. Beelaerts van Blokland om stafkaarten te verschaffen, De Quay ergens te vinden en deze bij H.M. te brengen. Dit kon ik gelukkig vlot doen. Toen ik later H.M. met Juliana wandelend in Anneville bij Breda ontmoette, vroeg ik Haar hoe het met de annexatieplannen (waarvan ik een voorstander was) stond. H.M. zei toen: "Ik en mijn dochter voelen niets voor annexatie."
De zesde ontmoeting vond plaats in 1958. Als ouderling/kerkvoogd van een kerk in Wenum, aan de noordzijde van Apeldoorn, kwam de Prinses op bezoek. Mij ziende was Zij verrast, waarop ik zei dat men als militair ook nog wat anders kon doen. Zij zei toen: "Ik ben een oude kruk." H.M. was in Engeland ons, Engelandvaarders, een grote steun en toeverlaat. Zij schonk ons in Londen een clubgebouw.
Voor een bevelhebberschap van de Prins voelde onze regering niets. Het oude bevelhebberschap was ook niet mogelijk, daar wij na de val van Indië maar een kleine bondgenoot waren.
Op latere aandrang van de ondergrondse werd de Prins, wij waren al in Normandië, tot BNS, bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten, benoemd. Dit werd in feite de ondergrondse in bevrijd en bezet gebied. De Brigade Prinses Irene bleef onder Engels bevel staan. Het werk van de Prins en zijn staf werd een groot succes, daar men erin slaagde de bevrijding zonder kleerscheuren te laten verlopen. Na de episode van de Slag om Arnhem werd ik aan de staf van de Prins verbonden.

A. van der Moer

ADRIAEN BANCKERT
(ca 1618 - 1684)

Vice-admiraal b.d. A. van der Moer verliet in 1972 de actieve dienst. Zijn laatste functie was commandant der Zeemacht in Nederland. De schrijver heeft meer dan 200 maritiem georiënteerde publicaties op zijn naam, w.o. een drietal historische romans. Dit artikel behoort tot de nieuwe serie "In vergetelheid rakende Nederlandse zeehelden en anderen die in onze zeegeschiedenis een belangrijke rol hebben gespeeld".
Het artikel werd overgenomen uit het vierde nummer, jaargang 1998, van het Marineblad, het orgaan van de KVMO, met dank aan de secretaris de heer L.J.M. Smit .

Vader en zoon

Van de elf leden uit het Zeeuwse zeemansgeslacht Banckert, die in 's Lands vloot hebben gediend, bereikten twee de rang van vlagofficier, schout-bij-nacht Joost Banckert (de Oude, ca 1597 - 1647) en diens oudste zoon Adriaen, die het tot luitenant-admiraal van Zeeland heeft gebracht. Aan de laatste is dit artikel gewijd.

Zijn geboortejaar en -datum staan niet vast en omtrent zijn jeugd is zeer weinig bekend. Evenals **Maerten Harpertszoon Tromp (1598 - 1653)**[1] is hij al op jonge leeftijd door zijn vader, die toen diende als kapitein bij de Zeeuwse admiraliteit, mee aan boord genomen. Als kleine jongen onderging Adriaen in 1625 de vuurdoop. Zijn vader kreeg het aan de stok met maar liefst dertien Duinkerker kapers, waarvan er drie tot zinken werden gebracht, waarna het schip, ondanks zware schade, wist te ontkomen. Kort daarna werd het door twee vijandelijke schepen ingesloten. Toen zijn scheepsvolk de moed dreigde te verliezen zette de kapitein zijn zoontje met een brandende lont bij de kruitkamer, hetgeen een heilzame uitwerking bleek te hebben. Ook deze keer lukte het hem het gevaar te bezweren.

Vader Joost trad vervolgens in dienst bij de Westindische Compagnie (WIC) en maakte een tocht naar Brazilië onder Boudewijn Hendriksz (1560 - 1626). Het is niet bekend of Adriaen ook toen van de partij was. Dat geldt evenzeer voor de beide volgende tochten, die zijn vader in de jaren 1627 - 1630 naar Zuid-Amerika maakte. In 1628 speelde deze een rol bij de verovering van de Zilvervloot onder **Piet Pietersz Heyn (1577 - 1629)**[2]. Na thuisvaren ging hij terug naar de Zeeuwse admiraliteit, in dienst waarvan hij zich wederom onderscheidde in de strijd tegen de Duinkerkers. Dat deed hij ook toen hij, als commandeur onder luitenant-admiraal Maerten Harpertszoon Tromp, deelnam aan *de vernietiging van de Spaans-Portugese Armada in 1639 in de Slag bij Duins*[3]. Uit die tijd is omtrent de activiteiten

Adriaen Banckert - Schilderij Hendrik Berckman - Rijksmuseum
Collectie Instituut voor Maritieme Historie, Marinestaf, 's Gravenhage

van Adriaen alleen bekend dat hij in 1639 diende aan boord van het vlaggenschip van zijn vader.

Wat hij na 1639 heeft gedaan is niet precies bekend, maar hij is waarschijnlijk blijven dienen bij de Zeeuwse admiraliteit. In 1642 werd hij voor het eerst belast met het bevel over een van 's Lands schepen.

Kapitein

In 1644 werd vader Banckert met een vloot naar het sinds het vertrek van gouverneur Johan Maurits van Nassau (1604 - 1679) lelijk in verval rakende Nieuw-Holland (Brazilië) uitgezonden, in een vergeefse poging om het tij te keren. In 1647 voer hij met een paar schepen thuis. Twee andere zoons, Joost (de Jonge, ca 1620 - 1653) en Johan (ca 1628 - 1665) dienden onder hem, toen hij aan boord na een beroerte overleed. Zij stoffelijk overschot werd mee naar huis genomen en in de Grote Kerk te Vlissingen ter aarde besteld.

In 1644 trouwde Adriaen met Adriaentje Ita, die twee jaar later overleed, waarna hij in 1647 in het huwelijk trad met de Zierikzeese regentendochter Agatha Anthonia van der Meersche. Het echtpaar woonde aan de Nieuwe Haven te Vlissingen en kreeg een zoon Adriaen en een dochter. Adriaen de Jonge (ca 1648 - 1678) bracht het tot kapitein in 's Lands vloot en diende in 1673 met de Delft (34/210) onder zijn vader en in 1674 onder **luitenant-admiraal-generaal De Ruyter (1607 - 1676)**[4] tijdens diens tocht naar West-Indië. Tot 1648 speelde Adriaen de Oude ongetwijfeld een rol bij de laatste maritieme acties van de Tachtigjarige Oorlog, dit blijkbaar naar genoegen van zijn meerderen. Toen na de Vrede van Munster (1648) de vlootsterkte werd gereduceerd bleef Banckert in 's Lands zeedienst gehandhaafd. In 1649 commandeerde hij de Tholen (22).

Van Banckerts activiteiten tijdens de Eerste Engelse Oorlog (1652 - 1654) zijn wij beter op de hoogte. Bij het uitbreken van dat conflict was hij vlaggenkapitein van vice-admiraal Johan Evertsen (1600 - 1666). Als zodanig nam hij deel aan de Slag in de Hoofden (8 oktober 1652) en die bij Dungeness (10 december 1652). Het jaar daarop vocht hij mee in de Driedaagse Zeeslag (28 februari - 2 maart 1653), gedurende welke zijn broer Joost de Jonge, die al onder vice-commandeur Michiel Adriaenszoon de Ruyter als kapitein van De Liefde (26/86) had deelgenomen aan de Slag bij Plymouth (26 augustus 1652), sneuvelde.

In de Slag bij Terheyde (10 augustus 1653), die Bestevaer Tromp het leven kostte, bevond Banckert zich in het heetst van de strijd. Zijn schip werd tot zinken gebracht en hijzelf krijgsgevangen gemaakt. Na korte tijd kwam hij door uitwisseling weer vrij. Nu volgen weer enkele blanco jaren.

In de jaren 1658-1659 commandeerde Banckert 's Lands schip Zeeridder (28), dat deel uitmaakte van de vloot, die onder luitenant-admiraal Jonkheer Jacob van Wassenaer van Obdam (1610-1665) in de Noordse wateren opereerde. Hij nam deel aan de Slag in de Sont (8 november 1658), waarin zijn schip was ingedeeld bij het eskader onder vice-admiraal Witte de With (1599 - 1658). Deze raakte daarbij met zijn vlaggenschip de Brederode (59/270) zodanig in het nauw, dat hijzelf sneuvelde en zijn schip zonk. In tegenstelling tot enkele andere kapiteins, die hun admiraal in de steek lieten trachtte Banckert hem bij te staan, maar hij slaagde er, door zelf opgelopen schade, niet in *Dubbelwit,* die door vier Zweedse schepen werd aangevallen, te ontzetten.

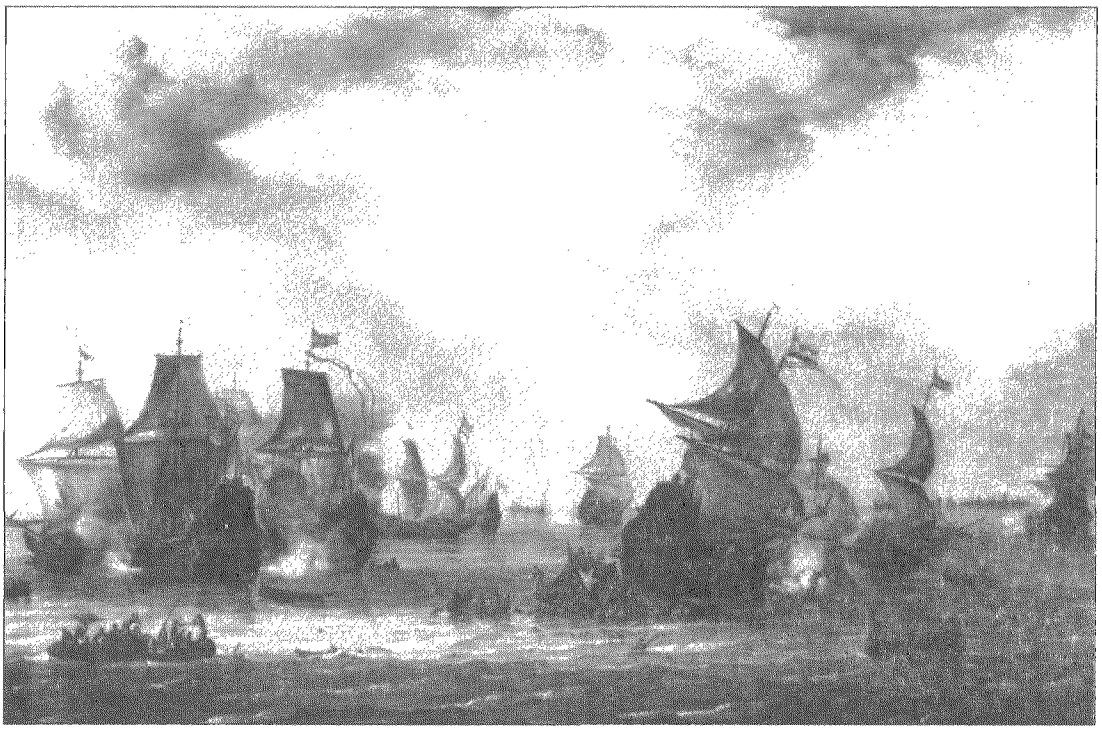

De Slag in de Sont - Stedelijk Museum De Lakenhal, Leiden.
Fotocollectie Instituut voor Maritieme Historie, Marinestaf, 's Gravenhage

Vervolgens overwinterde de vloot in het ontzette en mede door de Nederlanders, ook aan de wal, tegen Zweedse aanvallen verdedigde Kopenhagen. De Zweedse vloot had haar toevlucht gezocht in Landskrona, welke haven door Staatse en Deense schepen werd geblokkeerd. Door de strenge winter werd daarbij veel last van ijsgang ondervonden.

In maart 1659, toen het nog volop winterde, kreeg Banckert opdracht met vijf schepen voor Landskrona post te vatten. Zijn eigen schip verloor beide ankers, waardoor het bij het eilandje Hven aan lager wal raakte en vastvroor in het ijs. Drie dagen lang moest hij zich in die hachelijke positie verdedigen tegen enkele Zweedse oorlogsschepen en sloepen, terwijl hij van de landzijde werd bedreigd door 300 man troepen en een brander. Van Wassenaer van Obdam zond hem uit Kopenhagen een galjoot met een nieuw anker. Hoewel zijn volk de moed dreigde te verliezen, slaagde hij erin alle aanvallen af te slaan en de brander in brand te schieten, waarna hij zich, vlot gekomen, door zijn vijanden heensloeg en, na tijdelijk ook nog op een ondiepte geboeid te zijn geraakt, behouden naar Kopenhagen terugvoer (28 maart 1659). Van Wassenaer van Obdam, die over het algemeen geen hoge dunk van zijn onderhebbende kapiteins had, rapporteerde aan de Staten van Holland en West-Friesland dat ***Godts machtige handt by hem*** (Banckert) ***en consequentelyck bij ons geweest is, dewelcke syn volck gecouragieert en syn vyanden een schrick aengejaecht heeft.***

In zijn eigen - zeer sobere - journaal noteerde Banckert:
Doch Godt gaff dat wy den brander stracx in gront schoten die dicht by ons neer songkn sonder schaede te doen, Godt sy gelooft, daer wy groot gekryt, en gekarm in boodt die by den brander hoorden.

Deze actie van de Zeeridder bleef ook elders niet onopgemerkt. Banckert werd persoonlijk door de Deense koning in audiëntie ontvangen om verslag te doen. Later viel hem in het vaderland ook van de Zeeuwse admiraliteit een onderscheiding ten deel. In november voer hij thuis met Van Wassenaer van Obdam, die inmiddels door vice-admiraal De Ruyter was vervangen.

In 1661 was Banckert kapitein van 's Lands schip Ter Veere (42/175). Hij werd in juli van dat jaar met enkele andere Zeeuwse schepen, onder bevel van schout-bij-nacht Cornelis Evertsen (1610 - 1666) uitgezonden om zich in Cadiz te verenigen met het eskader dat onder vice-admiraal De Ruyter tot taak had de Barbarijse zeerovers te bestrijden. Hij kweet zich daarbij naar behoren zonder in de gelegenheid te komen zich bijzonder te onderscheiden. In januari 1663 werd hij door de Zeeuwse admiraliteit naar huis ontboden.

Vlagofficier

Banckert was nu al meer dan twintig jaar kapitein. De beide vlagofficiersfuncties bij zijn admiraliteit werden al jarenlang bekleed door telgen uit de familie Evertsen. In december 1664 werd door Zeeland de rang van luitenant-admiraal in ere hersteld. Als zodanig werd Johan Evertsen benoemd, terwijl diens broer Cornelis vice-admiraal werd. Onder hen kreeg Banckert de rang van schout-bij-nacht. De Zeeuwen waren blijkbaar ook toen al *zunig*, want de Evertsens behielden hun oude tractement, terwijl Banckert voorlopig in het geheel geen bezoldiging ontving.

Met het eigen smaldeel nam schout-bij-nacht Banckert deel aan de Slag bij Lowestoft, toen 's Lands vloot onder luitenant-admiraal Van Wassenaer van Obdam de nederlaag leed, een slecht begin van de Tweede Engelse oorlog (1665 - 1667). In die slag sneuvelden Van Wassenaer van

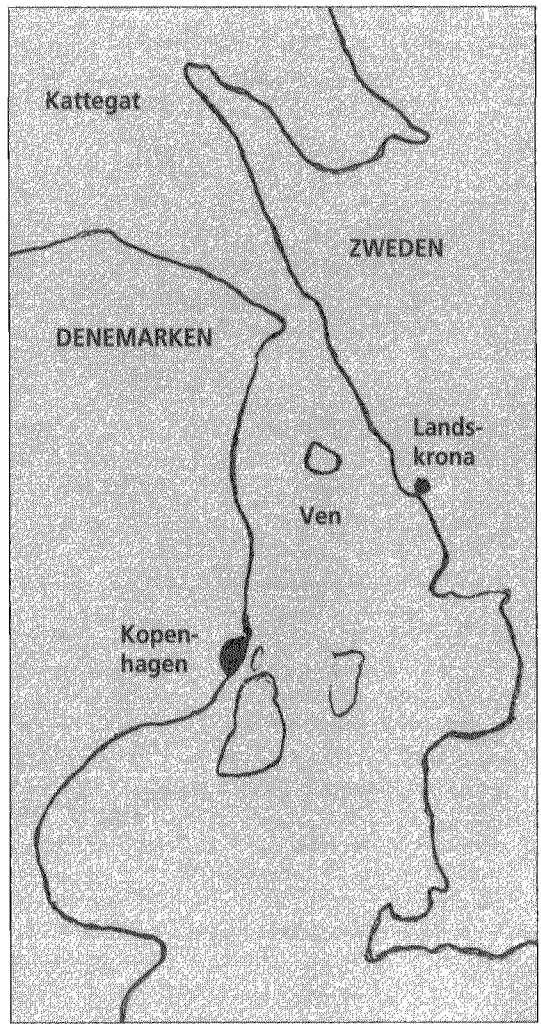

De Sont

Het zeegebied waarin Adriaen Banckert actief is geweest

Obdam en diens vervanger Egbert Meeuwsz Kortenaer (1604 - 1665). Ook Banckerts jongste broer, kapitein Johan Banckert liet het leven. Adriaen voer behouden thuis en ging tien dagen later alweer naar zee met een eskader van 24 schepen ter bescherming van de koopvaardij. Hij zeilde uit Texel bij ongunstige wind door het moeilijk bevaarbare Spanjaardsgat naar buiten.

Cornelis Tromp (1629 - 1691) nam het opperbevel waar, maar toen op 6 augustus 1665 de inmiddels tot luitenant-admiraal bevorderde Michiel Adriaenszoon de Ruyter behouden van zijn tocht naar de Middellandse Zee, West-Afrika en Amerika in Delfzijl was binnengevallen werd hij tot **opperhooft** van 's Lands vloot benoemd. Luitenant-admiraal Johan Evertsen had tijdens de noodlottige Slag bij Lowestoft nog geprobeerd te redden wat er te redden viel, maar oogstte daarvoor weinig dank en werd toen hij thuisvoer in Den Briel zelfs door het grauw aangevallen en te water gegooid. Hij nam ontslag en werd als luitenant-admiraal van Zeeland vervangen door zijn broer. Banckert werd benoemd tot vice-admiraal. In zijn bedankbrief aan de admiraliteit schreef hij:

Ick sal Godt bijden dat ick het ampt als een eerlick soldaet mach uitvoeren; doen is beeter als veel zeggen.

De eerste opdracht van de nieuwe opperbevelhebber was het ontzetten en **in salvo** brengen van een aantal koopvaarders, onder welke een Indische retourvloot onder bevel van commandeur Pieter de Bitter (? - 1666), die zich in Bergen (Noorwegen) in veiligheid hadden gebracht. Daar had De Bitter al een Engelse aanval afgeslagen. Banckert maakte die tocht mee aan boord van zijn vlaggenschip Ter Veere (50/247). Tijdens de thuisreis werd de vloot door een zware storm belopen en daardoor verstrooid. Er was veel schade en een aantal schepen ging verloren. Banckert kwam echter behouden binnengaats. Het is dat jaar niet meer tot een treffen gekomen, maar in 1666 volgden de Vierdaagse en de Tweedaagse Zeeslagen. Tijdens de Vierdaagse Zeeslag (11-14 juni) voerde Banckert zijn vlag op de Thoolen (60/296) in het eskader van luitenant-admiraal Cornelis Evertsen, die al op de eerste dag sneuvelde. Banckerts smaldeel bevond zich meermalen in het heetst van de strijd, speciaal op 14 juni.
In juli werden de vice-admiraals Banckert en Jan de Liefde (1618/9 - 1673), toen 's Lands vloot voor de Theemsmonding lag, door admiraal De Ruyter met zeven oorlogsschepen en zes galjoots op een verkenningstocht uitgezonden om te onderzoeken hoe de situatie in het Koningsdiep en verder de rivier op was. Zij rapporteerden dat een aanslag van onze vloot weinig kans van slagen zou hebben. Ook van een aanval op Harwich moest worden afgezien.

Op 4 en 5 augustus volgde toen de Tweedaagse Zeeslag. Johan Evertsen, die na het sneuvelen van zijn broer weer in dienst was getreden, commandeerde het eskader waartoe Banckerts smaldeel behoorde. De slag verliep minder gunstig, hetgeen voornamelijk werd veroorzaakt door eigengereid optreden van Cornelis Tromp, die daarmee het ongenoegen van admiraal De Ruyter opwekte en dientengevolge uit zijn ambt werd gezet. De Thoolen kreeg het zeer hard te verduren en toen het schip, al zinkend, in brand raakte ging Banckert over op een ander schip, de Ter Veere (50/218) van kapitein Adriaen de Haze (? - 1672). Tegen het eind van de tweede dag kreeg Banckert opdracht van admiraal De Ruyter om met achtien schepen en fregatten en twee branders, die het minst beschadigd waren, de aftocht van de andere schepen te dekken. Hij slaagde erin drie afgedwaalde schepen, die door een Engelse overmacht dreigden te

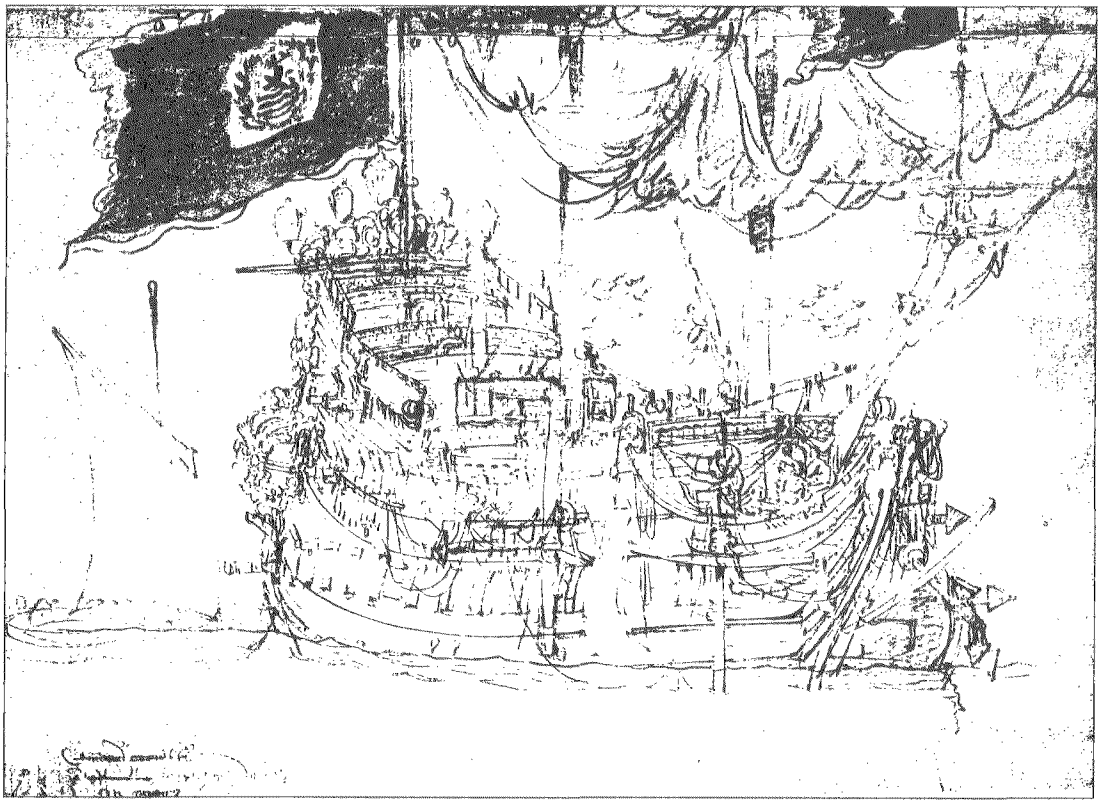

's Lands schip Walcheren, het vlaggenschip van Adriaen Banckert
Tekening door Willem van de Velde de Oude, Scheepvaartmuseum Amsterdam

worden aangevallen te ontzetten. Blijkbaar kwam zijn nieuwe vlaggenschip er tijdens de dekkingsoperatie niet zonder kleerscheuren af, want de Ter Veere komt voor op de lijst van de zwaarst beschadigde schepen, die op de Westerschelde moesten gaan repareren. In de Tweedaagse Zeeslag sneuvelde Jan Evertsen, zodat Adriaen Banckert in zijn plaats tot luitenant-admiraal van Zeeland werd aangesteld.

Luitenant-admiraal

Niet lang daarna koos 's Lands vloot weer zee. De drie eskaders werden gecommandeerd door de opperbevelhebber zelf, de inmiddels ter aflossing van Cornelis Tromp ook tot luitenant-admiraal bevorderde Willem Joseph baron van Ghent (1626 - 1672) en Banckert. Vermoedelijk voerde de laatste zijn vlag op 's Lands schip Walcheren (70/±350). Het is in 1666 niet meer tot een grote zeeslag gekomen en 's Lands vloot liep half oktober binnen.

Het jaar 1667 is dat van de Tocht naar Chatham. Aan die operatie hebben geen Zeeuwse schepen deelgenomen omdat de admiraliteit er niet in slaagde die tijdig te bemannen. Ook het Friese contingent was aanvankelijk, op één schip na, niet van de partij, maar dat meldde zich nog tijdens de operaties. De Zeeuwse schepen, vijf stuks, een

brander en een hulpschip, verschenen eerst na afloop, nog wèl op tijd om deel te nemen aan de vervolgacties, die na de Tocht naar Chatham werden ondernomen.

Banckert commandeerde een scheepsmacht van veertien lichte schepen, die begin juli nog eens tot Gravesend de Theems opvoeren. Het gros onder admiraal De Ruyter kwam op enige afstand stroomopwaarts van Banckert ten anker. Er werd geconstateerd dat de Engelsen zodanige verdedigingsmaatregelen hadden getroffen dat de voorgenomen actie te veel risico met zich meebracht zodat moest worden besloten ervan af te zien en terug te gaan tot Queensborough, vanwaar de volgende dag weer zee werd gekozen. Tijdens deze tocht op de rivier voerde Banckert zijn vlag op de Middelburg (50/224) van kapitein Cornelis Evertsen de Jongste (Keesje de Duivel, 1642 - 1706). De Evertsens waren nog lang niet uitgeteld, want Banckerts vice-admiraal was Cornelis Evertsen de Jonge (1628 - 1679). Tijdens de daarop volgende operatie nabij Harwich, die door krachtige Britse tegenweer ook niet tot het gewenste resultaat leidde, bleef Banckert voor de Theemsmonding. Vervolgens maakte hij - met de Walcheren - deel uit van de vloot, die onder de opperbevelhebber in het Kanaal opereerde, waarbij de vijand wel veel schrik werd aangejaagd, maar die slechts bescheiden concrete resultaten boekte. Een ander deel van de vloot voerde onder **luitenant-admiraal Aert Jansse van Nes (1620 - 1693)**[5] nog een operatie uit op de Theems. Inmiddels was de Vrede van Breda (1667) gesloten. De operaties in het Kanaal werden conform het vredestractaat nog enige tijd voortgezet,

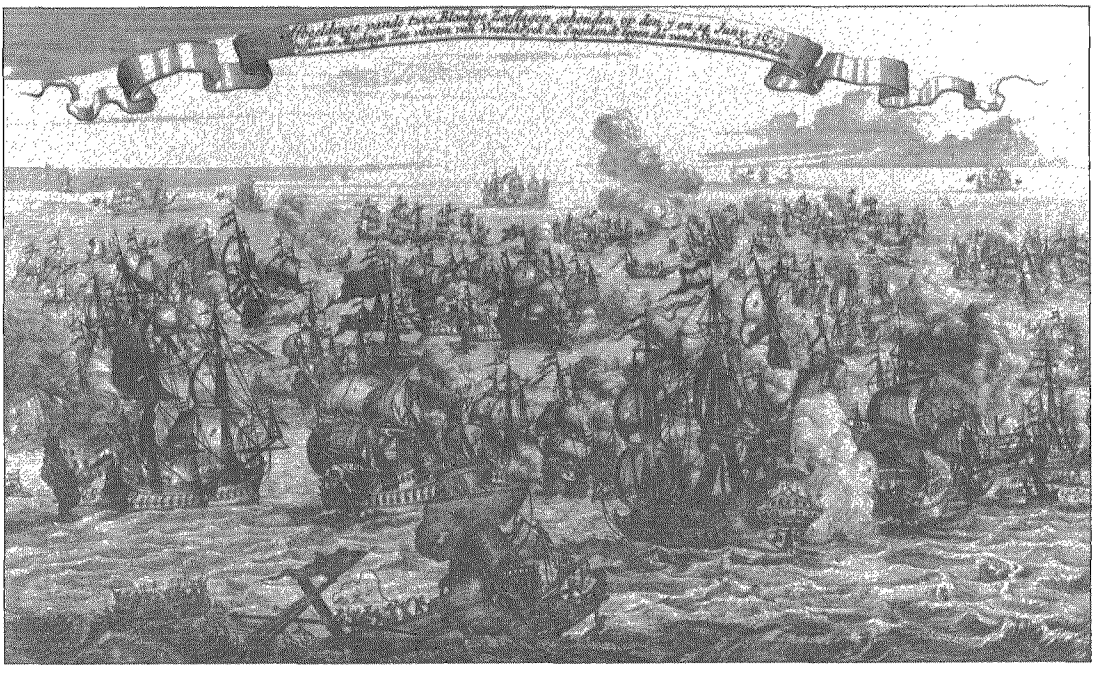

De Slagen op het Schooneveld - Atlas van Stolk
Fotocollectie Instituut voor Maritieme Historie, Marinestaf, 's Gravenhage

maar de Zeeuwen werden door gebrek aan water en victualie genoodzaakt begin oktober naar Vlissingen terug te keren.

In 1668 verhuisde Banckert naar Middelburg, waar hij het huis De Hel in de Lange Noordstraat had gekocht, dat hij herdoopte in De Trappen. De naam Van Trappen wordt vaak met Banckert verbonden. Zo wordt hijzelf wel aangeduid als Adriaen van Trappen, gezeit Banckert. In 1670 overleed zijn tweede echtgenote, waarna hij in 1671 trouwde met de weduwe van de equipagemeester bij de Zeeuwse admiraliteit, Johanna Constantia Pau (? - 1693), dochter uit een aanzienlijk Zeeuws geslacht.

Derde Engelse Oorlog

Banckerts maritieme activiteiten tussen de Tweede en de Derde Engelse Oorlog leveren geen bijzondere vermeldenswaardigheden, maar tijdens het laatste conflict (1672 - 1674) heeft hij weer een belangrijke rol gespeeld. In 1671, toen 's Lands vloot in verband met de dreigende politieke situatie weer in haar geheel naar zee werd gezonden, commandeerde Banckert een der drie eskaders, zijn vlag voerend op de Walcheren. Tijdens uitgebreide oefeningen legde admiraal De Ruyter de grondslag voor de schitterende resultaten, die 's Lands vloot in 1672 en 1673 zou boeken.

In het Rampjaar 1672 voer het grootste deel van de vloot op 9 mei van Texel uit. Admiraal De Ruyter rekende erop dat het Zeeuwse eskader volgens afspraak ook op die datum zee zou kiezen, maar volgens Brandt gaven de **Heeren van Zeelandt, door een al te bekommerlyke voorzichtigheit, of door eenigh heimelyk beleidt** Banckert opdracht niet uit te varen voordat hij er zeker van was dat 's Lands vloot zich in zee bevond. Daardoor kwamen de Zeeuwse schepen, buiten Banckerts schuld, twee dagen later, hetgeen een goede kans verloren deed gaan. Ofschoon in een officiële lijst, opgemaakt in 1667, die de volgorde der vlagofficieren in 's Lands vloot vermeldt, als eerste na admiraal De Ruyter Banckert wordt genoemd, werd de laatste nu niet aangewezen als opvolger, indien de opperbevelhebber iets menselijks mocht overkomen. Dat was Van Nes. Op 7 juni vond de Slag bij Solebay plaats, waarin de Nederlanders het opnamen tegen de Engels-Franse vloot onder de Duke of York (1633 - 1701). In deze slag heeft Banckert met het eskader onder zijn bevel langdurig gevochten met het vijandelijk eskader van de witte vlag onder de Franse admiraal Jean Comte D'Estrée (1624 - 1707), voor het merendeel bestaande uit Franse schepen.
Toen D'Estrée om de zuid ging en zich daardoor van zijn Engelse bondgenoten verwijderde ging Banckert hem achterna. Zonder zijn zwakkere eskader van vijftien schepen - tegenover 31 vijandelijke schepen - aan al te ernstige verliezen bloot te stellen slaagde hij erin de Fransen te binden en te bewerkstelligen dat de verbondenen gescheiden bleven, zodat de eskaders van de admiraals De Ruyter en Van Ghent, die tijdens de slag sneuvelde, de Engelsen zodanig konden toetakelen, dat er dat jaar geen sprake meer kon zijn van de uitvoering der voorgenomen landingsplannen. Als bijkomend politiek resultaat ontstonden tegenstellingen tussen de Fransen en de Engelsen, welke laatsten zich door hun bondgenoten in de steek gelaten voelden. Dat verwijt was niet ongegrond, want de Fransen hadden niet veel animo getoond zich met de Engelsen te verenigen.

Inmiddels verliepen de operaties te land zeer slecht en een groot deel van de Republiek werd door haar vijanden bezet.

Ter zee kwam het in dat Rampjaar niet meer tot een treffen, maar gedurende de winter

van 1672 - 1673 werd een deel van het personeel van 's Lands vloot aan de wal gebruikt. Voorzover bekend heeft Banckert in deze periode niet aan land gediend, misschien vanwege de beenwond, die hij bij Solebay had opgelopen. Toen de vloot in het voorjaar weer volledig werd bemand kreeg Banckert wederom het bevel over een eskader. De andere eskaders werden gecommandeerd door admiraal De Ruyter zelf en Cornelis Tromp. De Stadhouder, Prins Willem III (1650 - 1702) had hen beiden verzoend en Tromp mocht weer naar zee.

Op 7 en 14 juni volgden de beide Slagen op het Schooneveld. Op de 7de stond Banckert niet tegenover de Fransen, want hun eskader was nu tussen de beide Engelse eskaders geposteerd om te voorkomen dat zij er weer tussenuit zouden knijpen. Na gevechten op evenwijdige koersen en het enkele malen doorbreken van de vijandelijke linies ontaardde de slag in een mêlée, waarin de onzen de overhand behielden. Dat Banckerts vlaggenschip zich duchtig weerde blijkt wel uit het journaal van admiraal De Ruyter: *den luytenant-amyrael Banker wert sijn voorsteyng en sijn grootmaerseyl afgeschooten.* Op 14 juni kreeg Banckert het wèl weer voornamelijk aan de stok met zijn Franse vijanden van het jaar tevoren. Omdat de gealliëerde vloot bij het begin van het treffen niet in een behoorlijke formatie voer kreeg deze slag al direct het karakter van een mêlée, waarin vooral de individuele vlaggenschepen met elkaar slaags raakten. De verbondenen trokken zich 's avonds terug onder de Engelse kust.

Na de beide Slagen op het Schooneveld was het gevaar van een vijandelijke landing voorlopig bezworen, maar de vijanden hadden hun plannen nog niet laten varen. Zes weken later was de Engels-Franse vloot weer in zee, niet ver van onze kust. Die aanwezigheid belette het uitvaren van koopvaarders en vissers en bracht ook de thuisvarende schepen in gevaar. Bovendien moest toch weer rekening worden gehouden met de dreiging van een landing. Op verscheidene plaatsen aan de kust werden vijandelijke schepen gezien. Aan de her-

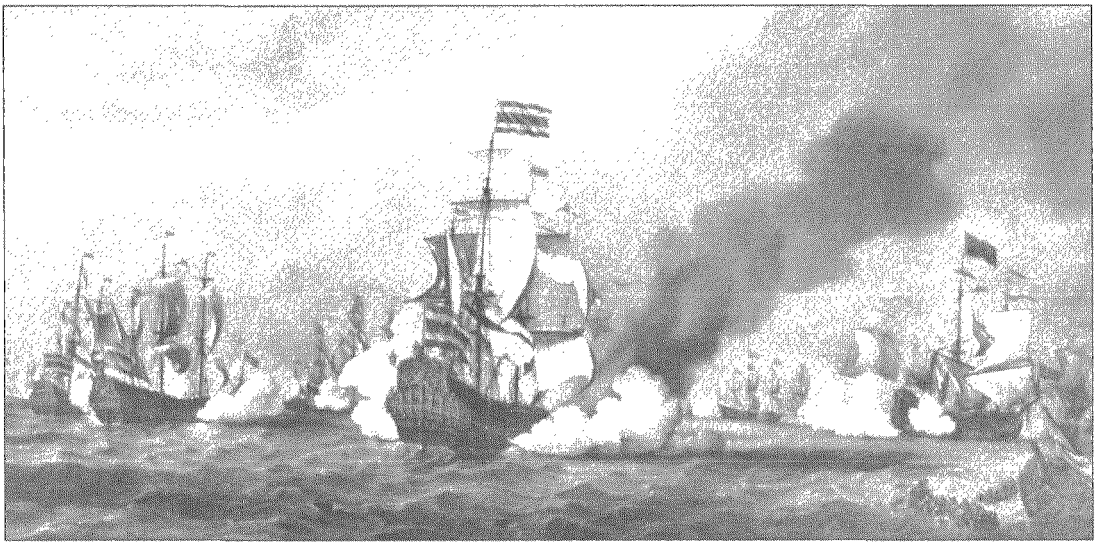

De Slag bij Kijkduin *Fotocollectie Instituut voor Maritieme Historie, Marinestaf, 's Gravenhage*

nieuwde blokkade moest door 's Lands vloot een eind worden gemaakt, terwijl ook aan de wal maatregelen werden genomen om eventuele landingen af te slaan. De Prins bezocht de vloot en in de kerken werden bedestonden gehouden. Enkele keren kreeg onze vloot vijandelijke eskaders in zicht, maar pas op 21 augustus kwam het tot een nieuwe zeeslag, die bij Kijkduin. Reeds op de 20ste waren de vloten in zicht van elkaar, maar admiraal De Ruyter achtte het moment voor de aanval nog niet gekomen. Het zal wel voornamelijk met het oog op Tromp zijn geweest, dat hij zijn beide ondergeschikte eskadercommandanten een brief zond met de aanmaning, ***dat men niet te voorbaarigh moest zyn, maar elkanderen tydt en gelegentheit moest geeven, om gelykelyk en wel besloten aan de vyanden te moogen koomen, en die, onder Godts zeegen, ten dienst van 't lieve Vaderlandt, dies zelfs Regeering, en hunne waarde vrienden, met voorspoedt te bevechten.*** Ook de vijand achtte de tijd nog niet gekomen en het duurde tot de volgende dag eer het tot een treffen kwam.

Ook in de Slag bij Kijkduin stond Banckert weer tegenover D'Estrée. Hoewel de Franse admiraal, volgens Brandt, niet aan moed en beleid ontbrak, hield hij zich *vry achterlyk*. Dat was in overeenstemming met de aanwijzingen van zijn lastgever. Koning Lodewijk XIV was in 1665 - 1667 met de Republiek tegen Engeland in het strijdperk getreden en nu met de Britten tegen ons. Hij zag in beide gevallen niet ongaarne dat de beide grote zeemogendheden elkaar flink aftuigden, waarna hij zich als de derde hond van het been zou kunnen meester maken. Ondanks D'Estrée's behoedzaamheid werd er toch flink gevochten want het eskader-Banckert maakt het de Fransen heel lastig. Banckerts vlaggenschip kreeg het hard te verduren. Twee keer werd een gevaarlijke brander onschadelijk gemaakt, *soo... begroet dat met groote warmte ten Hemel voer!* Toen de Fransen weken bleef Banckert hen niet al te lang achtervolgen, maar keerde tijdig naar het gros terug om mee te helpen bij het afrekenen met de Engelsen, die zich tenslotte ook terugtrokken. Het werd een glorieuze overwinning voor de Republiek en het gevaar van een landing was definitief bezworen. Het kwam niet nogmaals tot een grote zeeslag en de Engelsen, teleurgesteld in hun bondgenoten, begonnen vredesonderhandelingen, die in februari 1674 leidden tot de (tweede) Vrede van Westminster. De oorlog tegen Frankrijk werd echter tot 1678 voortgezet. Omdat het gevaar dichtbij huis wel was bezworen werd besloten de Franse vijand overzee aan te tasten. Daartoe werd 's Lands vloot in tweeën gesplitst. Admiraal De Ruyter werd uitgezonden naar de Franse gebieden in West-Indië en Cornelis Tromp ging de Franse Atlantische kust bestoken. Bij diens scheepsmacht werd Banckert ingedeeld, samen met zijn Rotterdamse collega Aert Jansse van Nes. Toen Tromp zijn vloot in twee delen splitste om zelf in de Middellandse Zee te gaan opereren liet hij het eskader dat zou voortgaan met de operaties op de Franse westkust achter onder bevel van Van Nes, met Banckert als tweede man. De laatste had er tot dan toe nooit blijk van gegeven dat hij zich erover bezwaard voelde als Zeeuws luitenant-admiraal altijd te worden achtergesteld bij zijn Hollandse ranggenoten, maar nu zat het hem toch te hoog. Hij schreef een brief aan zijn admiraliteit waarin hij verklaarde dat het hem hard viel ***dat de vlagge van de provintie van Zeeland altyd moet aghter staen, even als off haer Luitenant-admiraal niet bequaem was, om een esquadron ofte vlote te connen commanderen.*** Plichtsgetrouw als steeds onderwierp hij zich niettemin aan de orders van Tromp.

De Staten van Zeeland voelden deze bejegening aan als een *affront en ongelyk* en heb-

ben hun luitenant-admiraal nadien niet meer naar zee gezonden. Banckert bleef verder aan de wal en fungeerde als adviseur van de Zeeuwse admiraliteit, van welk college hij in 1678 lid werd. In 1684 is hij in Middelburg overleden. Zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in een praalgraf in de Oude of Sint Pieterskerk.

Nabeschouwing

Hoewel de geschiedschrijving een vrij goed beeld schetst van de belangrijkste verrichtingen van Adriaen Banckert, beschikken wij over slechts weinig gegevens betreffende zijn persoon. Hij heeft geen eigentijdse biograaf gehad zoals Gerard Brandt (1626 - 1685), die het nageslacht zijn sublieme levensbeschrijving van Michiel Adriaenszoon de Ruyter heeft geschonken. Op grond van de schaarse gegevens die wèl beschikbaar zijn kan echter worden geconcludeerd dat de beide Zeeuwen in bepaalde opzichten veel overeenkomst vertonen. Zo gaf bijvoorbeeld het hiervoor opgenomen citaat

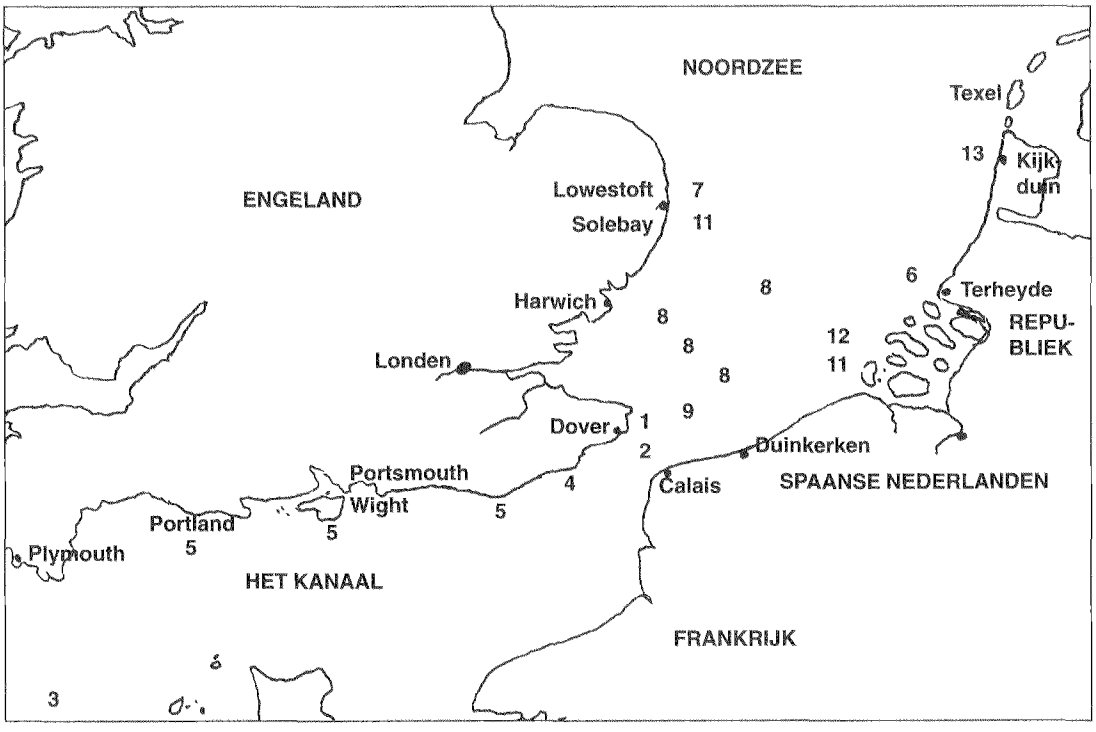

De in dit artikel genoemde zeeslagen in de Noordzee en het Kanaal:

1. Slag bij Duins 21 oktober 1639
2. Slag in de Hoofden 8 oktober 1652
3. Slag bij Plymouth 26 augustus 1652
4. Slag bij Dungeness 10 december 1652
5. Driedaagse Zeeslag 28 februari-2 maart 1653
6. Slag bij Terheyde 10 augustus 1653
7. Slag bij Lowestoft 13 juni 1665
8. Vierdaagse Zeeslag 11-14 juni 1666
9. Tweedaagse Zeeslag 4-5 augustus 1666
10. Tocht naar Chatham 19-24 juni 1667
11. Slag bij Solebay 7 juni 1672
12. Eerste Slag op het Schooneveld 7 juni 1673
13. Tweede Slag op het Schooneveld 14 juni 1673

uit Banckerts bedankbrief naar aanleiding van zijn bevordering tot vice-admiraal blijk van dezelfde bescheidenheid, die admiraal De Ruyter sierde.

Dat de laatste veel meer op de voorgrond is getreden ligt aan het feit, dat hij - na sterke aandrang - van de Zeeuwse admiraliteit overging naar een Hollandse, waardoor hij tenslotte *opperhooft* van 's Lands vloot is geworden. Holland was de belangrijkste provincie en wat zeezaken betrof nam Zeeland de tweede plaats in. Er is nooit een Zeeuwse admiraal tot opperbevelhebber benoemd. Banckert heeft zo langdurig als kapitein gediend omdat de twee beschikbare Zeeuwse vlagofficiersfuncties vóór 1664 geruime tijd door de gebroeders Johan en Cornelis Evertsen werden bekleed. Eenmaal tot luitenant-admiraal van Zeeland benoemd ondrvond Banckert voorts de last van de préséance zijner Hollandse ranggenoten. Ook besliste het lot dat hij eigenlijk nooit belangrijke geheel zelfstandige opdrachten kreeg te vervullen. Als luitenant-admiraal voer hij altijd onder de vlag van admiraal De Ruyter en later Tromp en Van Nes.

Het staat wel vast dat beide grote Zeeuwen het goed met elkaar konden vinden, al zijn zij ook nooit zulke intieme vrienden geworden als de admiraals De Ruyter en Aert Jansse van Nes. De opperbevelhebber had echter kennelijk zeer veel vertrouwen in zijn Zeeuwse ondergeschikte en kende Banckert in de jaren 1672 en 1673, toen hij een eskader in 's Lands vloot commandeerde, grote zelfstandigheid toe.

Banckert heeft zich dat vertrouwen alleszins waard getoond en hij heeft het lieve vaderland belangrijke diensten bewezen, maar daaraan werd door de autoriteiten van de Republiek, de destijds toonaangevende Hollandse publieke opinie, de pers en dientengevolge de maritieme geschiedschrijving niet die waardering geschonken, die zij verdienden. Zij kregen minder aandacht dan die zijner Hollandse tijdgenoten. De grootste belangstelling ging vanzelfsprekend uit naar Maerten Harpertszoon Tromp, Michiel Adriaenszoon de Ruyter en Cornelis Tromp. Zij waren destijds de bekende Nederlanders, wier naam op ieders lippen lag en wier faam die der andere zeehelden, en zeker de Zeeuwse , overschaduwde.

Daar komt nog bij dat Banckert, afgezien van de actie bij Hven in 1659, nooit de aandacht heeft getrokken door spectaculaire persoonlijke wapenfeiten, zoals bijvoorbeeld Piet Heyn (1577 - 1629) of Jan van Brakel (ca 1640 - 1690). Ook raakte hij nimmer betrokken bij hoog oplopende en algemeen bekend geworden conflicten zoals bijvoorbeeld Witte de With en Cornelis Tromp. Ook schreef hij geen boze brieven aan de walautoriteiten, zoals **Johan van Galen (1604 - 1653)**[6].

Banckert was er de man niet naar om te trachten de aandacht op zichzelf te vestigen. Hij was geen flamboyante figuur en zou voor wat heden ten dage met de Engelse term *public relations* wordt aangeduid geen hoge ogen hebben gegooid. Hij ging rustig en plichtsgetrouw zijn gang. zijn karakter wordt mooi geïllustreerd door het hierboven geciteerde: ***doen is beeter als veel seggen,*** een fraaie Gouden-Eeuwse voorloper van: *geen woorden maar daden!*

Banckerts meesterlijke optreden tijdens de Slagen bij Solebay en Kijkduin, waarbij hij blijk gaf van uitnemend tactisch inzicht en voortreffelijk beleid bleef voor het merendeel zijner tijdgenoten min of meer verborgen. De eer voor de overwinning viel de opperbevelhebber ten deel.

Toch heeft ook Banckert wel waardering

geoogst, speciaal van de zijde zijner eigen provincie. Daarvan is hiervoor reeds gebleken, waaraan nog kan worden toegevoegd dat hem in 1672 een persoonlijke lijfwacht van 50 man werd toegewezen, zulks omdat de gedeputeerde van de Staten-Generaal Cornelis de Witt die ook had gekregen en Zeeland in dit opzicht niet wilde achterblijven. Toen de Staten van Holland hun hoogste admiraals als blijk van waardering rentebrieven schonken, volgde Zeeland dat voorbeeld na.

Admiraal De Ruyter heeft Banckert in zijn - altijd sobere - rapporten nooit bijzondere lof toegezwaaid. Daarmee was hij zeer spaarzaam, niet uit gebrek aan waardering, die hij aan de betrokkenen wel degelijk liet blijken, maar omdat hij plichtsbetrachting en goed beleid als normaal beschouwde en goede resultaten, ook die van hem zelf, altijd toeschreef aan God.

Komt Banckert er, wat openlijke erkenning zijner verdiensten betreft, in het vaderland dus een beetje bekaaid af, het ontbreekt hem niet aan buitenlandse waardering, in het bijzonder ten aanzien van zijn activiteiten in de Noordse wateren en zijn beleid als eskadercommandant in de Slagen bij Solebay en Kijkduin. Die vindt men in Deense, Franse en Engelse schrifturen van ooggetuigen en zeehistorici. In die landen werd, in tegenstelling tot Nederland, ook vroeger al over de zeeoorlog getheoretiseerd. Die grote zeeslagen werden door Franse en Engelse schrijvers nauwkeurig beschreven en geanalyseerd, waarbij Banckert veel lof wordt toegezwaaid voor zijn doortastend en toch behoedzaam beleid. Wat betreft zijn tactisch inzicht en de wijze waarop hij zijn eskader leidde, kan hij zich meten met de bekwaamste vlootvoogden, die gedurende de Gouden Eeuw in 's Lands hebben gecommandeerd. Nederlandse dichters en rijmelaars schonken destijds veel aandacht aan de zeezaken. Talrijke zeelieden werden onderwerp van eer- en soms ook schimpdichten. De meeste poëzie-beoefenaars waren Hollanders, vaak Amsterdammers. In de verzameling van varen en vechten hebben de meeste op de persoon gerichte pennevruchten Hollandse zeelieden tot onderwerp. Die waren ook het talrijkst. Veelal betreft het vlagofficieren en kapiteins, onder wie natuurlijk in de eerste plaats de admiraals Tromp, vader en zoon, en De Ruyter. Maar vele anderen worden eveneens bezongen, speciaal degenen die in een zeeslag sneuvelden, ook mindere goden en zelfs mensen die daarvoor, objectief bezien, eigenlijk niet in aanmerking kwamen.

Aan Joost Banckert zijn enkele eredichten gewijd. Hij kreeg die aandacht in het bijzonder door zijn rol bij de verovering van de Zilvervloot , een wapenfeit dat speciaal door de financiële resultaten destijds sterk tot de verbeelding sprak. Maar ook Adriaen Banckert ontsnapte niet aan de belangstelling van de muzen. Hij inspireerde tenminste drie dichters tot lofdichten.

Tot slot het onderschrift bij een portret van S. Hasevoet.

Het oor dronk lang den roem van Banckerts Heldenaart:
Nu siet het oogh den Heldt, tot Neerlands heyl gheschaepen,
Die 't snedigh slagswaert op de Fransche ruggen schaerdt,
En noyt voor vyandt heeft geswicht int blancke waepen:
Zyn moedt ontnam den Zweed de land' en zeelauwrier,
De Deensche Croon erkent, en eert hem als beschermer.
In vrede blinckt zijn raedt, sijn deucht in 't oorloghs vier:
Men druck hem niet in print, maer houw syn beeld uyt mermer.

Literatuur:

Brandt, G., *Het leven en bedryf van den heere Michiel de Ruiter,* Amsterdam, 1687.

Bruijn, J.R., *De oorlogvoering ter zee in 1673,* Groningen, 1966.

Coenen, E., *De zeeslag bij Kijkduin,* Marineblad, Oranjenummer, 1898.

Granier, H., *L'Amiral De Ruyter au combat,* Paris, 1992.

Leupe, P.A., *Iets over Adr. Banckert,* Tijdschrift Zeewezen, 1950.

Mollema, J.C., *Geschiedenis van Nederland ter zee,* Amsterdam, 1939 - 1942.

Prud'homme van Reine, dr. R.B., *Kapers en piraten,* Janua reeks, Hilversum, 1996.

Prud'homme van Reine, dr. R.B., *Rechterhand van Nederland,* Open Domein reeks, Amsterdam, 1996.

Roos, D., *Zeeuwen en de Westindische Compagnie,* Hulst, 1992.

Raven, G.J.A., *De Banckerts,* Marineblad, Jrg. 92, 1982.

Scheurleer, J.F. *Van varen en vechten,* Den Haag, 1914.

Straaten, H.S. van der, *Hollandse pioniers in Brazilië,* Franeker, 1988.

V.D.B., *Leeven en daden der doorluchtigste zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen,* Amsterdam, 1676.

Warnsinck, J.C.M., *Admiraal De Ruyter, De zeeslag op Schooneveld,* Den Haag, 1930.

Warnsinck, J.C.M., *Van Vlootvoogden en zeeslagen,* Amsterdam, 1940.

Warnsinck, J.C.M., *Twaalf doorluchtige zeehelden,* Amsterdam, 1941.

Noten:

1. *Tromp op de korrel,*
door A. van der Moer,
Marineblad Jrg. 88, nr. 11 (december 1978) en Marineblad Jrg. 89, nr. 1 (januari 1979).

2. *Pieter Pieterszoon Heyn (1577 - 1629),*
door A. van der Moer,
Marineblad Jrg. 96, nr. 11 (november 1986).

3. *Over de zee-zege, behaald door den L.Admiraal Maerten Harpertsz. Tromp, in en omtrent Duins: 1639,*
door A. van der Moer,
Marineblad Jrg. 99, nr. 10 en 12.

4. *Aenschouw Den Helt; Michiel Adriaenszoon de Ruyter,*
door A. van der Moer,
Marineblad Jrg. 86, nr. 3 (april 1976).

5. *Aert Jansse van Nes (1626 - 1693),*
door A. van der Moer,
Marineblad Jrg. 103, nr. 1 (januari 1993).

6. *Johan van Galen (1604 - 1653),*
door A. van der Moer,
Marineblad, Jrg. 103, nr. 2 (februari 1993).

Drs. R. de Winter

VOORJAARSEXCURSIE MARINIERSMUSEUM

EEN GESLAAGDE DAG

De voorjaarsexcursie van onze vereniging leidde dit jaar naar het Mariniersmuseum der Koninklijke Marine te Rotterdam. Na een oproep van het bestuur aan de leden om met voorstellen en initiatieven te komen voor wat betreft de organisatie van verenigingsactiviteiten, nam de heer A. van Hengel de handschoen op en legde de basis voor het bezoek aan de Maasstad. Op woensdag 10 juni jongstleden was het zover en bezochten bijna veertig deelnemers onder wie een aantal introducés en leden van de *Documentatiegroep '40-'45* het museum aan de Wijnhaven.

Historische grond

Het Mariniersmuseum, sinds de verhuizing eind 1995 gelegen aan de Wijnhaven en vlak naast het *Witte Huis,* staat op historische grond. Op die plek immers, vochten de Nederlandse mariniers in mei 1940 tegen het oprukkende Duitse invasieleger, dat via de Maasbruggen naar het noorden trachtte door te stoten. De bruggen van weleer zijn inmiddels verdwenen en de nieuwe spoortunnel loopt thans pal onder het museum door naar de andere zijde van de rivier. De vier historische panden waarin het museum zijn domicilie heeft, werden met het oog op de aanleg van de spoortunnel afgebroken en vervolgens weer 'in oude glorie' herbouwd.
De deelnemers aan de voorjaarsexcursie werden, na ontvangst door de conservator van het Museum, de heer E. Smits, getrakteerd op een boeiende lezing van de Majoor der Mariniers R. Springer. De spreker, die na een aantal operationele functies bij het Korps Mariniers momenteel de functie vervult van docent amfibische operaties op het Koninklijk Instituut voor de Marine, ging in op het ontstaan van het korps in 1665 en stond stil bij de wapenfeiten welke in de loop der tijd op het korpsvaandel konden worden bijgeschreven. Na dit historische exposé werd de aandacht gericht op de actualiteit. Niet verwonderlijk, want door de recente ingebruikneming van Hr.Ms. *Rotterdam,* het nieuwe amfibische transportschip van de Koninklijke Marine, zijn amfibische operaties volop in de belangstelling komen te staan. De majoor wenste de *Rotterdam* overigens niet aan te duiden met de afkorting ATS, van: amfibisch transportschip. Gelet op de rol die het schip gaat vervullen in de Brits-Nederlandse *Amphibious Force* is het beter het schip te typeren als *Landing Platform Dock,* in het internationale militaire jargon kortweg: 'LPD'. De spreker heeft geweten dat hij voor een gezelschap van geïnteresseerden optrad, want er werden letterlijk tientallen vragen op hem afgevuurd. Dit vragenvuur werd door hem op deskundige wijze gepareerd.

Frits Behrendt

De lunch werd gebruikt in de ruimte die is gereserveerd voor tijdelijke tentoonstellingen. Op het moment van ons bezoek werd werk geëxposeerd van de bekende cartoontekenaar Frits Behrendt, die al decennialang onder andere voor het dagblad *De Telegraaf* (spot)-

prenten vervaardigd. In zijn oeuvre besteedt hij veel aandacht aan politiek-militaire onderwerpen; een bloemlezing daarvan kon tijdens de lunch worden bewonderd.

Na de lunch werd het gezelschap gesplitst in twee groepen. Een groep werd onder hoede genomen door de conservator, de andere door diens vader, de heer F.J.H.Th. Smits. De heer Smits Sr., al jarenlang lid van onze vereniging, kan zonder enige overdrijving worden getypeerd als een 'instituut' op het terrein van uniformen en alles wat daarmee in verband staat. Kort na de Tweede Wereldoorlog begon hij zijn loopbaan als esthetisch adviseur bij het toenmalige ministerie van Oorlog. Daar ontpopte hij zich weldra als 'een ontwerper met kennis en artistieke smaak' en speelde een belangrijke rol in de zogeheten 'uniformcommissie', officieel de Commissie van advies inzake aangelegenheden betreffende uniformen en tenuen der Koninklijke Landmacht. Deze commissie hield zich onder andere bezig met het ontwerpen van uniformen, korpsemblemen, patjes en dergelijke. Over de aanstelling van de heer

Smits op het departement van Oorlog schreef oud-staatssecretaris van Defensie, luitenant-generaal b.d. M.R.H. Calmeyer, later in zijn memoires: 'Zelden is een keuze gelukkiger geweest (...) De later weer ingevoerde "geklede tenue" van de K.L., de uniformen van de gehele Nederlandse politie en zelfs die van de Keizerlijke garde van Ethiopië zijn door hem ontworpen. Op tal van verwante terreinen, o.a. de Taptoe Delft en het Legermuseum, heeft hij zich nuttig gemaakt'. Ook op het gebied van de uniformen van het Korps Mariniers - zo konden de deelnemers aan de voorjaarsexcursie zelf vaststellen - toonde de heer Smits Sr. zich een erudiet man.

Tableaux vivants

Tijdens de rondgang door het museum leidden vader en zoon Smits het gezelschap langs de hoogtepunten uit de geschiedenis van het korps. Met name de toelichtingen bij de tentoongestelde uniformen en de *'tableaux vivants'*, waarbij een scène uit het recente en minder recente verleden wordt uitgebeeld, waren indrukwekkend. Duidelijk werd gemaakt hoeveel zorg door de medewerkers van het museum wordt besteed om het geëxposeerde voor 100% verantwoord te krijgen.

Bepaalde historische uniformstukken zijn vanzelfsprekend ongelofelijk zeldzaam geworden, maar daar legt het museum zich niet bij neer. De speurtocht naar de 'ontbrekende stukjes uit de puzzel' wordt onverminderd voortgezet. De heer Smits Sr. deed dan ook een oproep aan de deelnemers om bij het opruimen van zolderkamertjes, schuurtjes en oude kabinetten alert te zijn op ogenschijnlijk waardeloze militaria. Het zou erg jammer zijn als mogelijk in een museum te exposeren zaken in de vuilnisbak zouden verdwijnen of ergens ongebruikt liggen te vergaan.

Aan de kade voor het museum liggen in de Wijnhaven twee marinegrijs geschilderde vaartuigen. Naast een landingsvaartuig ligt de mijnenjager *Houtepen* afgemeerd. Aan boord van het laatste schip, dat al jaren geen actieve dienst meer doet, kreeg het gezelschap uitleg over de wijze waarop dit type mijnenveger-voor-ondiepe-wateren placht te opereren. De grotendeels uit vrijwilligers bestaande 'bemanning', getroost zich vele inspanningen om de *Houtepen* 'in de vaart' te houden. Er wordt driftig onderhoud gepleegd en stad en land worden afgeschuimd op zoek naar bepaalde onderdelen die hoognodig aan vervanging toe zijn. Vaak blijkt er nog wel ergens een adresje te zijn waar men de benodigde 'ijzerwaren' kan betrekken. Het uiteindelijke doel van de bemanning van de *Houtepen* is het realiseren van rondvaarten in de Rotterdamse haven. Behalve de problemen die betrekking hebben op de toestand van het materieel, zijn er voorts belemmeringen van meer bureaucratische aard: er dient een geldig vaarbewijs te komen, en een schip van de Koninklijke Marine kan slechts uitvaren onder leiding van een marineofficier... Hoe een en ander precies moet worden opgelost was nog niet helemaal duidelijk.

Twee-sporenbeleid

Hoewel de vaste expositie van het Mariniersmuseum nog lang niet haar definitieve vorm heeft gekregen, - een aantal zaken wordt nog ingrijpend gewijzigd en op sommige, nog enigszins 'lege' plekken treft men veelzeggende bordjes aan met daarop de tekst 'in bewerking' - zijn de hoofdlijnen van de museale visie toch al duidelijk te onderscheiden. Enerzijds is er ruimte voor meer artistieke uitingen, die in verband staan met het optreden van het Korps Mariniers. Een goed voorbeeld hiervan vormen de 'moderne' schilderijen die in opdracht van de Koninklijke Marine door verschillende kunstenaars zijn gemaakt naar

aanleiding van de deelname van Nederlandse mariniers aan recente vredes- en crisisbeheersingsoperaties zoals in Haïti, Cambodja en het voormalige Joegoslavië. Anderzijds wordt veel energie besteed aan zogenaamde 'natuurgetrouwe' opstellingen van uniformen, wapens, maquettes en dergelijke waarin de (oud)marinier zich gemakkelijk kan herkennen. Dit 'twee-sporenbeleid' lijkt uit te monden in een gulden middenweg: een eigentijds, professioneel opgezet museum dat tegelijkertijd 'herkenbaar' blijft voor de organisatie waarop het is geënt.
Aan het einde van een geslaagde voorjaarsexcursie kon een ieder de conclusie onderschrijven dat het Mariniersmuseum der Koninklijke Marine in Rotterdam een visitekaartje is voor het korps waarvan de geschiedenis zo nauw verbonden is met de stad aan de Maas.

• • • • • • • • •

BOEKBESPREKING

door Wil Zaagman jr.

NOVEMBER ROMEO TREED NADER!

DE NATIONALE RESERVE 1948-1998.

Alweer een goed boek van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht. In 210 bladzijden, ruim voorzien van foto's in kleur en zwart-wit, wordt de bewogen geschiedenis van het Korps Nationale Reserve uiteengezet. Opgericht in 1948, als uitvloeisel van de vrees voor een inval uit het Oosten en Nederlands militaire aanwezigheid in Indië, werd de Natres in de vijftig jaar van haar bestaan meermalen bedreigd met inkrimping en opheffing. Reorganisaties en veranderingen van taken waren bijna dagelijkse kost. Het is mij een raadsel hoe zovele vrijwilligers het ondanks alle aanslagen op het voortbestaan van de Natres hebben kunnen opbrengen om door te gaan.
Ook binnen de landmachtorganisatie zelf was niet iedereen altijd even enthousiast over de Natres-vrijwilligers, hun (mogelijke) inzet en de aan de instandhouding van het korps verbonden kosten. Toch werd steeds weer besloten het korps te laten voortbestaan, en mijns inziens terecht. Bij oefeningen, ook die met buitenlandse troepen, bij de dreigende watersnoden in Limburg van de afgelopen paar jaar en de Operatie Varkenspest hebben de Natressers mijns inziens steeds bewezen hun mannetje (en niet te vergeten vrouwtje!) te staan. Lees de kranten en tijdschriften er maar op na.

November Romeo Treed nader! De Nationale Reserve 1948-1998, door J. Hoffenaar en J.P.M. Schoenmakers. Sdu uitgevers, Den Haag 1998. ISBN 90-12-08575-6. 210 Pagina's, rijk geïllustreerd, prijs f. 49,50.

BOEKBESPREKING
door H. Muller

50 JAAR HET VAN WEERDEN POELMANFONDS 1947-1997

DOOR DRS M.E. PETERS.

Nr. 8 in de serie brochures van de Sectie Luchtmachthistorie. 's-Gravenhage, 1997.

Deze rijk geïllustreerde brochure van 68 bladzijden behandelt twee onderwerpen uit de geschiedenis van de militaire luchtvaart.
Hoofdstuk 1 geeft een korte levensschets van Hendrik van Weerden Poelman (1890-1945).
Na via de Hoofdcursus officier van de Koninklijke Landmacht te zijn geworden, wordt hij op zijn verzoek in 1917 overgeplaatst naar de Luchtvaartafdeling. Dan begint zijn legendarisch geworden loopbaan bij de militaire luchtvaart in Nederland. In 1922 formatievliegen: "Vijf vingers aan één hand", de eerste vlucht naar Batavia in 1924, instructeur van Nederlandse militaire vliegers, commandant van de JAVA, tenslotte in Duitse krijgsgevangenschap en zijn tragische dood in 1955.

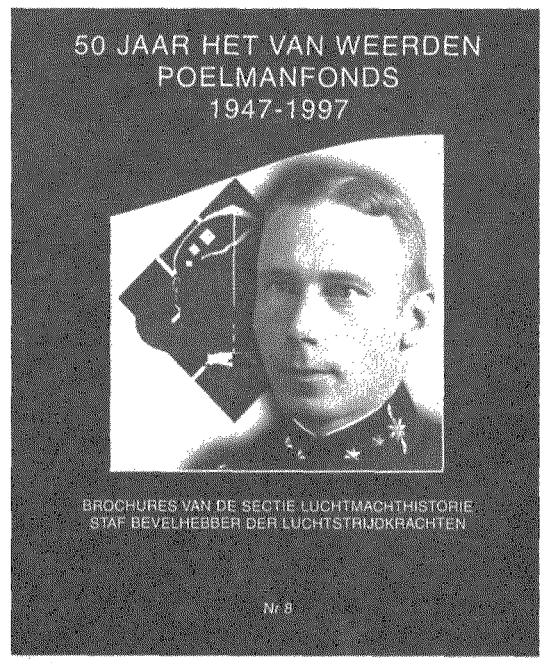

De hoofdstukken 2 en 3 houden zich bezig met het in 1947 opgerichte "Van Weerden Poelmanfonds". Een steunfonds voor luchtmachtpersoneel dat, door allerlei omstandigheden, in moeilijkheden was geraakt, niet in het minst door de erbarmelijk slechte salariëring waarin pas begin zestiger jaren verbetering is gekomen.
De pas overleden Van Weerden Poelman werd gekozen als naamgever van dit fonds, niet alleen omdat hij een luchtvaartpionier was geweest met een imponerende staat van dienst, maar bovenal door zijn grote sociale betrokkenheid met onfortuinlijke collegae.
Het reilen en zeilen van dit fonds, waarvan Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden Beschermheer is, wordt uitgebreid behandeld.

Kortom een lezenswaardig boekje voor een ieder die belang stelt in de geschiedenis van de Nederlandse militaire luchtvaart. Het is voor f. 17,50 (incl. verzendkosten) te bestellen bij de Sectie Luchtmachtgeschiedenis, Koningin Mariaiaan 17, 2595 GA Den Haag, tel. (070) 318 86 30.

BOEKBESPREKING
door P.H.Th. Dumon

Q.M.R. VER HUELL, LEVENSHERINNERINGEN 1787 - 1812

Een autobiografie in levendige stijl, geschreven door Q.M.R (Maurits) Ver Huell, die leefde van 1787 tot 1860. Hij was zee-officier, directeur van de Marinewerf te Rotterdam, tekenaar, amateur-bioloog, schrijver van reisverhalen en van zijn levensherinneringen. Het eerste kwart daarvan, tot 1812, is in dit boek opgenomen.
Ver Huell was drager van de Militaire Willemsorde en van de Nederlandse Leeuw.
Zijn jeugdjaren in Gelderland, de officiersopleiding bij de Marine, de zeeslag bij Cap Gris Nez, zijn krijgsgevangenschap in Bahia (Brazilië) zijn belevenissen als adjudant van zijn oom Carel Hendrik in Hamburg, alles wordt door Maurits zeer beeldend en in veel gevallen geestig beschreven. De illustraties in kleur en zwart-wit tonen aan dat Ver Huell een verdienstelijk tekenaar en aquarelleur was.
In de inleiding is een uitgebreid chronologisch overzicht gegeven van het leven van Maurits Ver Huell. Achter ieder hoofdstuk is een lijst met verklaringen van de vele noten opgenomen, hetgeen het vlot lezen enigermate belemmert. Maar zonder deze verklaringen zou veel onduidelijk blijven.

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door financiële steun van het Anjerfonds Gelderland, het Fonds A.H. Martens van Sevenhoven te Arnhem en het Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds te 's-Gravenhage.
De inleiding werd verzorgd door prof.dr. L. Turksma, de eindredactie had drs. R.R.A. van Gruting.
Uitgeverij: Van Gruting, Looyenland 13, 6931 VB Westervoort. ISBN 90-75879-01-6, NUGI 642. Prijs *f*. 39,95.

Wil Zaagman jr.

Het bestuur heeft de droeve plicht u mee te delen, dat de vereniging de volgende leden zijn ontvallen:

mr. J.W.T. Bosch, Van Hoeylaan 51, 2594 CP =s-Gravenhage;
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD =s-Gravenhage;
mr. M.J.P.D. baron Van Harinxma thoe Slooten, Dorpsstraat 22, 2731 AP Benthuizen;
Ph.A. Zwijnenburg, Fazantenlaan 18, 7451 HD Holten.

De navolgende overige wijzigingen zijn aangebracht in de ledenadministratie sinds 6 mei 1998:

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):
John G. Dendekker, 38, Quinn Drive S.E., Salford, Ontario NOJ 1WO, Canada (algemeen);
mr. C.H. Evers, Cherry Tree Cottage, Stoney Lane, Curry Rivel, Somerset TA10 OH, Verenigd Koninkrijk;
B.A. Franken, Tilburgseweg 142, 4817 BH Breda (2, 5, 11, 16);
M.Th. Hoppener, De Hoge Bogerd 32, 3342 GB Hendrik Ido Ambacht (2, 11, 19, 23);
N.A. Schukking, Eekschillersdreef 505, 7328 LH Apeldoorn (5, 7, 15, 23).

Rectificaties op het vorige overzicht:
J.W. de Leeuw, Pastoor Peutestraat 1, 6045 BN Roermond (1, 11);
H.F. Günther, Plevierstraat 13, 6883 CG Velp.

Wijzigingen in adresgegevens:
dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom;
H.A. Bresser, Lindenlaan 38, 7461 XM Rijssen;
mr. W. Hekman, Meerwijkselaan 44, 6564 BT Heilig Landstichting;
J. Kroon, Spoorkade 39, 8267 AA Kampen;
L.J.E.M. Poublon, Ransuillaan 155, 2261 DC Leidschendam;
mw. E. Staf, Karekietlaan 16, 2261 CK Leidschendam;
H.P. Stassen, Postbus 4137, 4900 CC Oosterhout;
Vereniging voor O.V.W.'ers Koninklijke Marine, Postbus 852, 4600 AW Bergen op Zoom;
J.F. van de Wijngaard, Pauwweijdt 10, 1851 EN Heiloo.

Het aantal leden bedroeg op 24 augustus 1998 453.

Theo Postma

MILITARIADE en REDACTIEMEDEDELINGEN

Geniecompagnieën krijgen eigen vlag
Ter gelegenheid van de 250ste verjaardag van het regiment hebben op de Prinses Margriet-kazerne in Weesp zes zelfstandige compagnieën van de Genietroepen onlangs een eigen onderdeelsvlag uitgerreikt gekregen door de plaatsvervangend Bevelhebber der Landstrijdkrachten, generaal-majoor Marcel Urlings.
Het waren de 102 en 115 Constructiecompagnie, 105 Brugcompagnie, 13 en 41 Brigade-pantsergeniecompagnie en 11 Geniecompagnie Luchtmobiel. Later volgen 111 en 112 Pantsergeniecompagnie, die op het moment van uitreiking in Bosnië bivakeerden.

Fokker-expositie op Schiphol
In het Aviodome wordt tot januari volgend jaar de grote Fokker-expositie gehouden naar aanleiding van het faillissement, nu twee jaar geleden. Behalve de toen opgerichte Fokker Heritage Trust werken musea uit de hele wereld mee.
Het Aviodome is van dinsdag t/m vrijdag van 1000 tot 1700 geopend en na 1 oktober ook op zaterdagen en zondagen van 1200 tot 1700. De entree bedraagt *f* 12,50 voor volwassenen. Kinderen en 65+ krijgen een kleine korting.

Correctie's
Ons lid, Jhr Mr D.J.H.N. den Beer Poortugael, wijst de redactie op een foutje in het vorige nummer. Op blz 53 staat als schrijver van "Militaire Politie in Nederlands Indië 1945-1951" de heer *Bert Leeuw* genoemd. Dit moet zijn: "zijn goede oude wachtmeester" *Arie J. van Veen.*
De heer P.W.F.J. Boogh uit Wijchen is er achter gekomen dat zijn artikel over Eilerts de Haan een kleine rectificatie behoeft, n.l.: op blz 13 R-kolom staat dat *in 1975 t.g.v. de Surinaamse onafhankelijkheid,* een kunstwerk was opgericht, geschonken door het Nederlandse parlement. Dit gebeurde al *in 1966, t.g.v. het eeuwfeest van het Surinaamse parlement.*

Nederlands Vestingmuseum
Van 26 juni tot en met 1 november wordt in het Nederlands Vestingmuseum te Naarden-Vesting een tentoonstellinggehouden:
"Naarden in de schaduw van Munster, de bevrijding van Naarden door Mariniers in 1673".
Op 20 juni 1672 werd Naarden, het laatste bolwerk van Holland, door de Fransen bezet. Op 12 september 1673 ontzette kolonel Palm, de commandant van het door Johan de Witt en Michiel de Ruyter pas opgerichte Regiment Mariniers, de vesting, waarmee de Franse opmars definitief ten einde was.
Van november tot en met januari zal de tentoonstelling te zien zijn in het Mariniersmuseum te Rotterdam.

Nieuwe uitgaven
De laatste aflevering in 1997 van "Historisch Voorburg" is een themanummer over de Engelse piloten die tijdens de oorlogsdagen van mei 1940 bij Voorburg zijn neergestort.

Auteur H. van Lith heeft drie jaar lang onderzoek gedaan naar de piloten die op de Oosterbegraafplaats liggen. Er zijn plannen voor een Engelse vertaling. Inlichtingen bij de secretaris ir. J.A. van der Stelt, tel: 070-3875179.
Voor de publicatie van "De andere waarheid" van ons bestuurslid de heer Hans Andriessen verwijs ik naar "Op bezoek bij..." eerder in dit blad.
Bij de Uitgeverij Europese Bibliotheek, postbus 49, 5300 AA Zaltbmmel (tel: 0418-513144) is een boek uitgekommen "Pracht en Praal op Prinsjesdag" (ISBN 90 288 11168, prijs: *f* 75,-).
Auteurs: Thijs van Leeuwen, Frans Smits jr, foto's Casper van Bruggen aangevuld met beeldmateriaal uit andere collecties.

Stafkaarten
De Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf is pas in het bezit gekomen van de meer dan 500 stafkaarten die door de Canadese troepen bij de Bevrijding zijn gebruikt.

Lezingencyclus (i.v.m. Vrede van Munster; 1930 Vestingmuseum)
15 sep: prof. dr. S. Groeneveld
"Algemene inleiding en plaatsing thema in de tijd."
29 sep: dr. G. Pikkemaat
"Naarden als vesting."
13 okt: drs. J. van Hoof
"Vestingbouwkundige aspecten"
27 okt: drs. C. Nicolas/ J.P. Puype
"Uniformen en wapens"

Legermuseum
Van juli '98 t/m februari wordt de tentoonstelling '99 "Soldatensouvenirs in batik 1945-1950" in het Legermuseum te Delft gehouden. Het betreft doeken met Indonesische versieringen en motieven voorzien van kentekenen van bataljons en regimenten, die door de Nederlandse militairen als herinnering aan hun diensttijd werden meegenomen. Er is tevens een prachtige catalogus in kleur te koop (*f* 32,50 o.v.v. Catalogus Batik op giro 227450 t.n.v. Stichting Vrienden van het Legermuseum, Korte Geer 1, Delft).

Tour de Limburg door het Fanfarekorps KL
Het FKKL zet de traditie van het Fanfarekorps der Limburgse Jagers voort met een serie optredens: 28 sep Gennep, 29 sep Mook, 30 sep Eijsden, 1 okt Kerkrade, 2 okt Posterholt. Inlichtingen bij mevr I. Varion 077-3891574

Nagekomen bericht
Ter gelegenheid van het verlaten door de laatste militaire eenheid (schoolbataljon Noord) van de Johan van den Korputkazerne te Steenwijk wordt op vrijdag 9 oktober 1998 een bijeenkomst gehouden voor al het militair- en burgerpersoneel (met partner) dat ooit op de kazerne werkzaam is geweest.
Opgave bij aooi S.B. Tilma tel: 0521-348766 of schriftelijk: Schoolbataljon Noord, Vertrek Eenheden, J. v.d. Korputkazerne, antwoordnummer 140, 8330 VB Steenwijk.

)ELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:

a. "Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis"
olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224,
2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955.

b. "Middeleeuwen" olv dr R.P. de Graaf,
Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780.

"Tradities en ceremonieel" olv P. van der Burg,
Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen,
0343-517588.

"Uniformkunde" olv F.A.Th. Smits jr,
Wilgendraaf 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961.
M.Talens, Salomonszegel 115,
7322 ET Apeldoorn, 055-3661706.

"Ridderorden en onderscheidingen"
olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray,
0478-582992,
en B.W. Wagenaar,
Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43,
1906 CJ Vlimmen, 072-5053896.

"Militaire emblemen" olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72,
1403 JR Bussum, 035-6913563.
ing R.C. Kuenen, Middachtenstraat 29,
4834 PB Breda, 076-5655159.

"Wapens en munitie" olv G.D. Klein Baltink,
Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld,
0575-529156.

"Militaire muziek" olv mr R.A. Schimmel,
Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's-Gravenhage,
070-3246568.

"Versterkingswerken" olv J.P.C.M. van Hoof,
zie bij (1).

"Maritieme geschiedenis" olv dr S.J. de Groot,
Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid,
023-5370769.

) "Napoleontica" olv drs M. van der Hoeven,
Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, 071-5412501.

) "Tweede wereldoorlog" olv E.H. Brongers,
Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade,
045-5242962.

.) "Militaire en civiele miniatuurfiguren"
olv E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14,
1399 GD Muiderberg, 0294-261168.

;) "Vaandels en standaarden" olv W.L. Plink,
Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138.

-) "Eerste wereldoorlog" olv dr F. Snapper,
Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage.

i) "Koninklijke Marine" olv T.L.D. Postma,
Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft, 015-2612663.

j) "Militaire genealogie" olv G. van Zuijdam,
Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn,
055-3553839.

(17) "Militaire folklore" olv F.W. van Steen,
Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo, 0341-5519.

(18) "Militaire voertuigen en tanks" olv M.C. van der H
Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage,
070-3634391.
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10,
2105 XG Heemstede, 023-5291324.
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32,
2595 XM 's-Gravenhage, 070-3814892.

(19) "Koninklijke Luchtmacht" olv J. van den Berg,
Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283.
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda,
0182-535332.

(20) "KNIL" olv C.A. Heshusius,
Van Alkemadelaan 350, flat 316,
2697 AS 's-Gravenhage, 070-3248495.

(21) "Militaire bibliografie en tijdschriften"
olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46,
6881 NH Velp, 026-3615484.

(22) "Militaire gedenktekens en monumenten"
olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23
2242 JB Wassenaar, 070-5118624.

(23) "Korps Mariniers" olv B.E. Stuit, 0223-658145.

(24) "Gewapende burgers" olv A. Kok, Balistraat 86c,
2585 XW 's-Gravenhage, 070-3466135.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Rui

Antieke wapens, Orden, Militaria,
Uniformen, Uitrustingsstukken,
Documentatie Eerste en Tweede
Wereldoorlog, Aankopen van
gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
Telefoon privé: 0186-602338

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 1998 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

13 september
8 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN"
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers *f* 5,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
telnr. 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40